

تأثیر سازمان‌های غیردولتی حوزه انرژی در شکل‌گیری توسعه پایدار در خاورمیانه

سیروس گشتاسبی^۱

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مهندسی کشاورزی گرایش مدیریت

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی کامل

دریافت: ۲۷ اسفند ۱۴۰۱

پذیرش: ۱۰ اردیبهشت ۱۴۰۲

ارائه در سایت: ۱۲ خرداد ۱۴۰۲

کلید واژگان:

سازمان‌های غیردولتی

توسعه

توسعه پایدار

انرژی

خاورمیانه

چکیده

مقاله حاضر با کاربری روش کیفی که مبتنی بر گردآوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای می‌باشد، درصدد پاسخ به این سوال اصلی بوده است که اساساً، سازمان‌های غیردولتی حوزه انرژی، چه نقشی در توسعه پایدار خاورمیانه می‌توانند ایفاء نمایند؟ یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که سازمان‌های غیردولتی حوزه انرژی، امکان اعمال و ایفای نقش‌هایی سه‌گانه (نقش اجرایی، تسهیل‌گری و مشارکت‌جویی) را در تحقق امر توسعه پایدار در کشورهای خاورمیانه دارا می‌باشند. هر چند این قابلیت در سازمان‌های غیردولتی وجود دارد در یک زمان دو نقش یا هر سه نقش را ایفا کنند و ترکیبی از آنها را در فعالیت‌های خود منعکس سازند، با این وجود، از میان نقش‌های مذکور، سازمان‌های غیردولتی حوزه انرژی، بیش از همه نقش اجرایی داشته و بر این مبنای، عمدتاً در کشورهای خاورمیانه، اقدام به اجرای پروژه‌هایی در حوزه نفت، گاز و نیز انرژی‌های تجدیدپذیر می‌نمایند. بر مبنای ایفای نقشی آشکار در این خصوص سازمان‌های غیردولتی با مشارکت در تدوین برنامه‌های جامع و بلندمدت در خصوص جایگزینی انرژی‌های تجدیدپذیر با سوخت‌های فسیلی در برخی کشورهای خاورمیانه اقدام می‌نمایند؛ اما در ایفا نقش مشارکت‌جویانه پنهان، این سازمان‌های ناتوان بوده و قدرت اثرگذاری چندانی تاکنون نداشته‌اند تا در بستر چنین ایفای نقشی، با افزایش مشارکت مردم در قالب سازمان‌های غیردولتی، میزان مشارکت اجتماعی افراد بالا رفته و به تبع آن ایفا‌گری نقش بیشتر در حوزه قدرت را از آنها شاهد باشیم و در راستای آن کاهش قدرت انحصاری و سلطه‌گری دولت‌مردان و در نتیجه دموکراتیک شده فضای سیاسی - اجتماعی جوامع در خاورمیانه محقق گردد.

The impact of non-governmental organizations in the field of energy in the formation of sustainable development in the Middle East

Siros Ghtasbi¹

1- Master's student in agricultural engineering majoring in agricultural management.

Article Information

Original Research Paper
Received 18 March 2023
Accepted 02 October 2023
Available Online 04 October 2023

Keywords:

Non-governmental organizations
Development
Sustainable Development
Energy
Middle East

Abstract

This article, using a qualitative method based on collecting information from library sources, has tried to answer the main question that basically, what role can non-governmental organizations in the field of energy play in the sustainable development of the Middle East? The findings of the research indicate that non-governmental organizations in the field of energy have the possibility of applying and playing three roles (executive role, facilitating and seeking participation) in the realization of sustainable development in the Middle East countries. Although there is this ability in non-governmental organizations to play two or all three roles at the same time and reflect a combination of them in their activities, nevertheless, among the aforementioned roles, non-governmental organizations in the field of energy are the most. It has an executive role and on this basis, mainly in the Middle East countries, they implement projects in the field of oil, gas and renewable energy. On the basis of playing an obvious role in this regard, non-governmental organizations participate in developing comprehensive and long-term plans regarding the replacement of renewable energies with fossil fuels in some countries of the Middle East; But in playing the role of hidden participation, these organizations have been unable and have not had much influence until now, in the context of playing such a role, with the increase of people's participation in the form of non-governmental organizations, the level of social participation of people has increased, and as a result, they have played a greater role in the field. Let's witness the power from them and in line with that reduce the monopoly power and domination of the statesmen and as a result the democratization of the political-social atmosphere of the societies in the Middle East.

بیان مسأله

سازمان‌های غیردولتی بعنوان بخشی از نظام ارتقای پیشرفت جامعه، به جهت ماهیت مستقل بودن، بستر را برای مشارکت مردم در فعالیتهای برنامه‌ها فراهم می‌آورند. نقش این سازمانها به عنوان ظرفیت آشکار و پنهان جوامع، شرایط را برای تسریع فعالیتهای مربوط به توسعه و رشد را فراهم نموده و با توجه به توانمندی آنها در ابعاد مختلف فرصت را برای ایجاد بسط توسعه پایدار میسر می‌سازند. در دنیای امروز، توسعه با سرعت قابل توجهی در حال بسط بوده و با عنایت به میزان گستردگی آن، همه ابعاد جامعه را در زمینه‌های مختلف تحت تاثیر خود قرار داده است. در این میان، توسعه اجتماعی برای تامین نیازهای انسان و بالاترین سطح زندگی همه گروه‌هاست. این نیازها گسترده و نامحدود است و دولتها به تنهایی قادر به تامین این نیازها نیستند. از طرف دیگر امروزه با پیچیده تر شدن جوامع بشری، مفهوم توسعه از کارکردهای اقتصادی، به توسعه فراگیر و پایدار تغییر جهت داده و این واقعیت بر همگان آشکار شده است که اساساً توسعه پایدار، بدون مشارکت فعال مردم محقق نخواهد شد. در این میان، سازمان‌های غیردولتی برای انجام وظایف و دستیابی به اهداف خود نیازمند نفوذ و اثرگذاری هستند و این قابلیت و قدرت به دلیل تکیه بر موضوعات محدود، پایبندی به اصول خود، تعهد بیشتر، ساختار شبکه‌ای با سایر سازمان‌های غیردولتی، ابتکار عمل، پاسخگویی سریع به نیازهای محلی، دسترسی آسان به گروه‌های فقیر و آسیب‌پذیر و آگاهی از روش زندگی، نگرشها و امکانات جمعیت هدف است.

با این وجود، خاورمیانه به جهت تداوم برخی از حکومت‌های اقتدارگرایانه و عدم دموکراتیک شدن در این حکومتها، دارای شرایط متفاوتی نسبت به سایر مناطق می‌باشد. ایجاد فاصله نسبتاً محسوس با روند توسعه به جهت وجود برخی از کشمکش‌های منطقه‌ای و فضای حکومتی کشورهای مستقر در آن، نخبگان سیاسی را به فعالیتهای سازمانهای غیردولتی در این منطقه حیاتی و حساس ترغیب نموده است؛ اگرچه الگوهای سنتی قدرت در خاورمیانه به عنوان بخشی از چالش‌های توسعه پایدار، شرایط را برای دموکراتیزاسیون و آزادسازی بازار اقتصادی و رشد نیروی انسانی محدود نموده است. این در حالی است که پیوندهای بین‌المللی کشورهای منطقه خاورمیانه در تعیین چشم انداز توسعه پایدار در ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی و اجتماعی می‌تواند مسیر را برای روند پیشرفت مولفه‌های توسعه فراهم آورد. در این میان سازمان‌های غیردولتی می‌توانند به جهت حضور فعال و تاثیرگذار در میان مردم، نقش اساسی در کاهش بحرانها و گسترش همگرایی جهت نیل به اهداف توسعه پایدار را آسان تر محقق سازند. بدون تردید دستیابی به مولفه‌های توسعه پایدار در این منطقه سرشار از انرژی، در سایه رشد این سازمانها و توجه به ایجاد فرصت‌های برابر برای نسل‌های میسر می‌باشد. در حال حاضر انرژی از مهمترین چالش‌های قرن به شمار رفته تا جایی که اکثر کشورها به ویژه دولت‌های اروپایی نسبت به شوک‌ها و اتفاقات مربوط به آن بیمناک هستند. در این مورد با توجه به اینکه توسعه همه جانبه برخی کشورهای خاورمیانه وابسته به انرژی می‌باشد؛ لذا این کشورها به این باور دست پیدا نموده‌اند که با استفاده حداکثری از ظرفیت سازمان‌های غیردولتی می‌توانند مسیر بالندگی و توسعه پایدار را دقیق تر و اساسی تر دنبال نمایند؛ چرا که گسترش حیطة فعالیت سازمانهای غیر دولتی به موارد وسیعی از قبیل دین، آموزش، بهداشت، جوانان، کودکان، زنان، سالمندان، محیط زیست، ورزش، رشته‌های تخصصی علمی، روابط بین کشورها در قالب انجمن‌های دوستی و دهها موضوع دیگر موجب شده است تا این سازمانها بتوانند تأثیرات شگرفی در فرآیند توسعه، تحولات فرهنگی، اجتماعی و حتی

نقش‌آفرینی دولت‌ها ایفا نمایند. امروزه دیگر در تمامی جوامع این باور وجود دارد که نقش و جایگاه سازمان‌های مردم نهاد در جوامع به اندازه‌ای است که برخی، این سازمانها را از جمله حیاتی‌ترین سازمان‌های حیات اجتماعی دانسته و کارکردهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی مهمی را بر آن متصور می‌شوند؛ برخی نیز ظهور این سازمانها را مأمون و ملجأ مهمی برای جنبش‌های جدید اجتماعی دانسته که بیش از آنکه دغدغه‌ها طبقاتی را مطرح سازند معطوف به سبک زندگی، معنای زندگی و هویت یابی‌اند. علی‌رغم ظرفیت عظیم و کارکردهای اجتماعی (ایجاد انسجام، افزایش مشارکت داوطلبانه، افزایش سرمایه اجتماعی)، کارکردهای سیاسی (به عنوان جامعه مدنی و نقش حائل بین حکومت و جامعه) و کارکردهای اقتصادی (توسعه و توانمندسازی اقتصاد مردمی) به نظر می‌رسد تاکنون به درستی از این امکان در توسعه پایدار جوامع استفاده مناسبی نشده است و برنامه‌های اجرایی دولتها متناسب با چشم‌اندازها و اهداف کلان توسعه پایدار نبوده است. مضافاً اینکه طی چند دهه اخیر سیاست‌های متفاوت و گاه متناقضی توسط کشورهای مختلف خاورمیانه در خصوص این سازمانها اتخاذ شده است؛ این امر نشان از عدم وجود راهبردی واحد و جامع در قبال این سازمانها است.

حال آنکه، برای کشور در حال توسعه که در راستای اجرایی نمودن سند چشم انداز توسعه، به منظور توسعه یافتگی تلاش می‌نمایند، ضروری است در گام نخست، تعیین راهبردی جامع در تأسیس، استقرار و تداوم فعالیت این سازمانها برای رسیدن به اهداف سند چشم انداز، پوشیده نباشد و در گام بعدی، با فراهم نمودن عرصه و بسترهای لازم جهت نقش‌آفرینی و اثرگذاری این قبیل سازمانها، بیشترین استفاده از پتانسیل سازمان‌های غیردولتی و ظرفیت‌های موجود در این خصوص در امر توسعه به عمل آید؛ چرا که توسعه اقتصادی که به بهای تخریب محیط زیست منطقه خاورمیانه به دست آمده، هرگز نتوانسته است موجب بهبود مؤلفه‌های غیراقتصادی توسعه ی پایدار گردد. این امر نه تنها محقق نشده است بلکه الگوی درآمدی کشورهای منطقه خاورمیانه که با مبتنی بر خام‌فروشی منابع نفت، گاز و معدنی و یا به طور سنتی مبتنی بر بخش کشاورزی بوده است، ساختارهای قدرت در منطقه را از نهادهای مدنی، دموکراتیک و پاسخگو دور ساخته و موجبات تحدید و تضعیف مردم‌سالاری را فراهم آورده است. این در حالی است که افزایش روز افزون استفاده از منابع طبیعی، جنگل‌زدایی و یا گسترش فعالیت‌های آلاینده در کشورهای منطقه، در یک فرایند زنجیره‌ای، موجب کاهش توسعه‌ی زیست محیطی، کاهش توسعه اجتماعی، افزایش توسعه اقتصادی و در نهایت کاهش توسعه‌ی نهادی (بالاخص سازمان‌های غیردولتی در حوزه انرژی) شده است. بر این اساس، پژوهش حاضر به دنبال واکاوی نقش و اثرگذاری سازمان‌های غیردولتی - منحصراً سازمانهای غیردولتی حوزه انرژی- در شکل‌گیری توسعه پایدار در خاورمیانه می‌باشد.

پیشینه پژوهش

بررسی‌ها حاکی از آن است که کتاب‌های متعددی درباره سازمان‌های غیردولتی و نیز مقوله توسعه پایدار نوشته شده است. همچنین مقالات و پژوهش‌هایی متعددی در خصوص مقولات مذکور موجود است؛ اما با این وجود، همچنان فقدان پژوهش‌های کافی بر روی نقش این قبیل سازمانهای مردم نهاد در امر توسعه پایدار را شاهد می‌باشیم، بطوریکه هنوز توصیف و تبیین دقیقی از نقش و اثرگذاری سازمان‌های غیردولتی در توسعه پایدار در منطقه خاورمیانه، وجود ندارد. اما، از حدود یک و نیم دهه اخیر، ادبیات تجربی غنی‌ای در زمینه سازمان‌های غیردولتی از زوایای گوناگون ایجاد، توسعه، حمایت و کارآمدی صورت گرفته است که پژوهشگر، به منظور جبران

پایداری انرژی (انرژیهای تجدیدپذیر، کارایی انرژی و دسترسی به انرژی)، به نظر می رسد این چالشهای سه گانه مکمل یکدیگرند و تلاش برای حل تک تک آنها در راستای حل سایر چالش ها خواهد بود. برای مثال، ارتقای کارایی انرژی، دستیابی به هدف استفاده از منابع تجدیدپذیر را آسانتر می کند. لذا این اهداف همپوشان نباید مانع از کارکرد یکدیگر شوند یا در انزوا قرار گیرند.

«آسیب شناسی تأثیر سمن‌ها بر توسعه سیاسی ایران»، عنوان مقاله از مالک ذولقدر و اصغر الهیاری (۱۳۹۵) می باشد که در آن آمده، امروزه اهمیت و ضرورت مشارکت آحاد مردم در اداره یک جامعه بر هیچ کسی پوشیده نیست. بخصوص در جوامع مردم سالاری همانند جمهوری اسلامی ایران که متکی بر حضور مردم در صحنه بوده و این حضور و مشارکت حداکثری نظام اسلامی ایران را از گردنه های صعب العبوری به سلامت به مقصد رسانده است. نگاهی به مشکلات در ایران به عنوان فضایی که دولت همواره داعیه دخالت در امور آن را دارد ما را وادار به آسیب شناسی تأثیر سمن ها بر توسعه سیاسی ایران در دهه های اخیر می کند. یافته های این مطالعه نشان دهنده این است که نبود قانون مدون و روشن باعث شده تا سازمان های غیردولتی در ایران از کارایی سیاسی مطلوبی همچون تربیت سیاسی شهروندان، نخبه پروری و کوچک سازی دولت برخوردار نباشند.

ماندانا تیشه یارا (۱۳۹۵)، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی روند توسعه سیاسی دولت در کره جنوبی»، با بهره‌گیری از چهار شاخص توسعه در نظریه بسیج کارل دوپیج به بررسی روند توسعه سیاسی و پیشرفت کره جنوبی پرداخته است. وی با بهره‌گیری از نظریه بسیج کارل دوپیج که میزان پیشرفت در چهار شاخص داده های اقتصادی، فرهنگی، جمعیتی و سیاسی را بیانگر میزان بسیج اجتماعی برای توسعه در هر جامعه می‌داند، به این نتیجه رسیده است که در جامعه کره جنوبی با تغییر سه متغیر نخست، یعنی بالارفتن میزان درآمد و رفاه اقتصادی، افزایش سطح آگاهی های فرهنگی واجتماعی و هم چنین افزایش شهرنشینی، تحول در ساختارهای سیاسی دولت نیز صورت پذیرفته است. در واقع، این سه متغیر زمینه بسیج اجتماعی، افزایش درخواست مردمی برای مشارکت سیاسی و تغییر در ساختار قدرت در این کشور را پدید آورده اند.

پیشینه خارجی

ویدادیلی^۱ و همکاران (۲۰۱۷)، در مقاله خود تحت عنوان «گذار به انرژی تجدید پذیر و توسعه پایدار انرژی در آذربایجان» ضمن بررسی وضعیت انرژی های فسیلی و تجدید پذیر در کشور آذربایجان، توسعه پایدار انرژی در این کشور را بررسی کرده اند و معیارهای مناسبی را برای این کشور پیشنهاد داده اند.

ادوما^۲ (۲۰۱۶)، در مقاله خود به نام «در مسیر پایداری: مسائل کلیدی در توسعه پایدار انرژی نیجریه»، موانع توسعه پایدار انرژی در نیجریه را بررسی کرده است. از جمله این موانع، می توان به موانع هزینه ای و قیمتی، موانع قانونی و مقرراتی و موانع مربوط به عملکرد بازار اشاره کرد. همچنین شایان ذکر است، ادوما، با برجسته کردن برخی سیاست های کلیدی که میتوانند به رفع تعدادی از این موانع کمک کنند و توسعه پایدار و امن انرژی را برای نیجریه فراهم کنند، نتایجی را به دست آورد که طبق آن یکی از مهم ترین ساست هایی که در این امر کمک میکند، سیاست های آموزشی است.

و نیز تحت پوشش قرار دادن کاستی های پژوهشی در این باره و نیز به منظور انجام پژوهش حاضر، آثار موجود را متمع نظر قرار داده است؛ در ادامه به برخی از پژوهش های مذکور اشاره می گردد:

پیشینه داخلی

اسماعیل صفرعلی زاده و همکاران (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل کارایی نسبی کشورهای خاورمیانه از لحاظ شاخص های توسعه پایدار» به این نتیجه رسیده‌اند که توسعه پایدار به منزله نیروی محرکه پیشرفت متعادل، متناسب و هماهنگ اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی تمامی کشورها به ویژه کشورهای در حال رشد می‌باشد. لازم به ذکر است آنها سیزده کشور خاورمیانه را طی سال های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۲ میلادی از لحاظ شاخص های توسعه پایدار از طریق ۳۲ شاخص (اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی) مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که در بین شاخص های توسعه پایدار در خاورمیانه، شاخص های تولید ناخالص ملی، میزان پس انداز و اشتغال، بیشترین ضریب همبستگی به ترتیب با مقادیر ۰/۶۴، ۰/۷۴ و ۰/۵۸ را با متغیر خروجی یعنی توسعه پایدار دارند. در نهایت نتایج این پژوهش نشان می دهد که بیش از ۶۰ درصد کشورهای خاورمیانه از لحاظ شاخص های توسعه پایدار دارای عملکرد متوسط طی سال های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۲ هستند.

«تأثیر برنامه های توسعه ای سازمان ملل متحد بر برنامه های توسعه جمهوری اسلامی ایران»، عنوان مقاله مشترکی از اسمعیل اسدی و مهناز گودرزی (۱۳۹۷) است که به بررسی آثار برنامه های سازمان ملل متحد بر برنامه های توسعه در جمهوری اسلامی ایران بر اساس نظریه وابستگی و گفتمان جستجوگر رانت می پردازد. پرسش اصلی پژوهش این است که برنامه های توسعه سازمان ملل متحد چگونه برنامه های توسعه در ایران را تحت تأثیر قرار داده است. این مطالعه بر اساس شاخص های عملکرد در حوزه اهداف توسعه پایدار اقدامات مربوط به محیط زیست، بهداشت و سلامت، تاب آوری اقتصادی و کنترل مواد مخدر در دوره ۱۳۹۶-۱۳۶۸ نشان می دهد که برنامه های توسعه سازمان ملل متحد به عنوان متغیرهای برون زا تأثیر معناداری بر برنامه های توسعه در ایران داشته است. گانال اثرگذاری برنامه های سازمان ملل متحد بر برنامه های توسعه ایران از طریق پیش بینی ۱۰ تبصره، ۲۴ بند و ۴۵ ماده قانونی در شش برنامه توسعه متبلور شده است. این تغییرات از طریق اتخاذ سیاست ها و اقدامات، برنامه های توسعه را تحت الشعاع قرار داده است. سایر شواهد بر اساس مطالعات اسنادی و توصیفی، فرضیه تأثیرگذاری برنامه های سازمان ملل بر برنامه های توسعه ایران را در خلال سال های ۱۳۹۶-۱۳۶۸ تأیید می کند.

«بررسی نقش انرژی های تجدیدپذیر در توسعه پایدار انرژی»، عنوان مقاله مشترکی از محمد کیانی و امیر دبیری مهر (۱۳۹۵) است که در آن آمده، اتخاذ یک سیستم انرژی پایدار، یکی از مهمترین مسائل چالش برانگیز برای آینده در سرتاسر جهان است. معیار کلی برای تشخیص پایداری سیاستهای انرژی این است که سیاست مزبور، تعادل مطلوبی میان سه بعد توسعه پایدار اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی ایجاد نماید. اگرچه امروزه انرژی جایگاه رفیعی در توسعه جوامع ملی و بین المللی داشته و از آن برای کاهش فقر، ارتقای رشد اقتصادی و تسریع توسعه اجتماعی و بشری استفاده می شود. همچنان چالشی اساسی برای توسعه پایدار است. بنابراین یکی از چالشهای بین المللی، ایجاد زمینه های دسترسی به انرژی پایدار یعنی انرژی قابل دسترس، پاک و کارآمد است. در این مقاله ضمن بررسی پایداری انرژی، نقش انرژی های تجدیدپذیر در پایدار انرژی بررسی می گردد. در یک نگاه کلی به چالشهای سه گانه مطرح در حوزه

1 - Vidadili

2 - Edomah

و اثرگذاری و به تبع آن افزایش قدرت سازمان‌های غیردولتی در عرصه‌های مختلف، در ادامه، واکاوی ای خواهیم داشت بر نقش‌های مختلفی که امروزه سازمان‌های غیردولتی حوزه انرژی در امر توسعه پایدار ایفا می‌نمایند.

نقش اجرایی سازمان‌های غیردولتی حوزه انرژی

یکی از نقش‌هایی که سازمان غیردولتی حوزه انرژی در امر توسعه ایفا می‌نمایند، «نقش اجرایی» است. در قالب نقش مجری، سازمان‌های مذکور، به مثابه تجهیز کننده، تدارک کننده منابع و امکانات برای ارائه خدمات عمل می‌کند. در ایفای چنین نقشی، آنها می‌توانند تحت پیمانی از سوی دولت به انجام وظیفه بپردازند، یا به وسیله یک سازمان بخش خصوصی، خدمات خود را ارائه نمایند (کورتز، ۱۹۹۰). البته سازمان‌های غیردولتی در این نقش به انجام دادن وظایفی می‌پردازند که چندان مورد علاقه و استقبال موسسات خصوصی نمی‌باشد. مشکل دیگری که در سازمان‌های غیردولتی خدمت دهنده بروز می‌کند، مسأله پاسخگویی و پایداری و استمرار خدمات این سازمانها است. سازمانهای دولتی بر اساس مقررات و قوانین حاکم، موظف اند در مقابل عملیات خود پاسخگو باشند و تا زمانی که لازم است، خدمات مورد نیاز را ارائه دهند، در حالی که چنین الزامی برای سازمان‌های غیردولتی وجود ندارد و این مسأله می‌تواند نارسایی این گونه سازمانها محسوب شود. از این رو، سپردن برخی امور کلیدی و مهم به این گونه سازمانها توصیه نمی‌شود و تنها در مواردی که خدمت رسانی سازمانهای غیردولتی جنبه مکمل خدمات دولتی است و یا خدمات اختیاری به شمار می‌آید، می‌توان از آنها استفاده کرد (الوانی، ۱۳۸۷: ۴۴). لازم به ذکر است، ایفای نقش مجری در امر توسعه پایدار، عمدتاً در بر گیرنده دو گروه اقدامات بدین شرح است:

الف) استخراج و فرآوری نفت و گاز

صنعت نفت به دلیل ارتباطات پیشینی و پسینی خود با بخش‌های مختلف اقتصاد، می‌تواند به موتور محرک توسعه، رشد اقتصادی و محور اتصال بخش‌های مختلف اقتصادی به یکدیگر تبدیل شود. به عبارت دیگر، صنعت نفت از یک سو متقاضی کالاها و خدمات از بخش‌های مختلف اقتصاد است و از سوی دیگر تأمین کننده سوخت و خوراک برای زنجیره ای طولانی از صنایع و کسب و کارها است. این صنایع و کسب و کارها نیز به نوبه خود علاوه بر اینکه خوراک حلقه‌های بعدی زنجیره ارزش را تأمین می‌کنند، متقاضی کالاها و خدمات از بخش‌های اقتصادی هستند؛ بنابراین به جنبش درآمدن سرسلسله نفت و گاز موجب به حرکت در آمدن انبوهی از کسب و کارها خواهد شد و تنها ماحصل آن توسعه و پیشرفت می‌باشد. برای کشورهای خاورمیانه که تکیه اصلی درآمدی خود را بر درآمدهای ناشی از فروش نفت و گاز متمرکز نموده‌اند، بی شک در گام اول استخراج نفت خام و گاز و در گام بعدی، تولید فرآورده‌های مشتق از آن بسیار حائز اهمیت می‌باشد. با توجه به آنکه کشورهای خاورمیانه ظرفیت فنی و تجهیزاتی لازم جهت استخراج و بهره‌برداری مناسب از منابع نفت و گاز منطقه را دارا نمی‌باشند، لذا ضرورت ورود شرکت‌های نفتی غیردولتی به این منطقه و انعقاد قراردادهای همکاری جهت فراهم نمودن امکان استخراج و بهره‌وری از این منابع فسیلی، بسیار بچشم می‌خورد و خودنمایی می‌کند. اینجاست که در قالب قراردادهای منعقد، شرکت‌های نفتی خارجی، در نقش اجرایی ورود کرده و در عمل پروژه‌های مربوطه را اجرایی نموده و به پیش می‌برند.

ب) تجهیز فناوریهای نوین در عرصه انرژی‌های تجدید پذیر

در مباحث مربوط به توسعه پایدار، انرژی بیشترین اهمیت را دارد؛ چرا که اساساً، یکی از مولفه‌های اصلی پایداری در جهان، انرژی است. امروزه بیش از ۸۰ درصد از کل انرژی اولیه جهان از سوخت‌های فسیلی تأمین می‌شود.

کارال^۱ (۱۹۹۲) پس از مطالعه ۳۰ NGO در آمریکای لاتین، دریافت که این سازمان‌ها در زمینه حمایت از اعضا، عملکرد ضعیف‌تری نسبت به سازمان‌های محلی و مردمی در کلیه خدمات مهم داشتند. همچنین، ظرفیت این سازمان‌ها در منفعت‌رسانی به فقیرترین گروه‌های ساکن در نواحی روستایی محدود می‌باشد.

روش تحقیق

سوالات پژوهش

سازمان‌های غیردولتی حوزه انرژی، چه نقشی در توسعه پایدار خاورمیانه می‌توانند ایفاء نمایند؟

چالش‌های اصلی پیش روی منطقه خاورمیانه برای دستیابی به توسعه پایدار چه می‌باشد؟

۳-۳. چه شاخص‌هایی برای توسعه پایدار در حوزه انرژی می‌توان برشمرد؟

فرضیه پژوهش

فرضیه اصلی: سازمان‌های غیردولتی حوزه انرژی در خاورمیانه، با مشارکت در عرصه‌های حیات اجتماعی، ضمن تسهیل مشارکت مردم و نخبگان در امر توسعه زیست محیطی و انرژی، موجبات دموکراتیزاسیون قدرت در توسعه پایدار را فراهم نمایند.

فرضیه رقیب: سازمان‌های غیردولتی حوزه انرژی در خاورمیانه با توجه به رانتیر بودن قدرت و دولتی بودن این سازمانها، نقشی در توسعه پایدار ندارند. فرضیه فرعی ۱: تسلط دولت رانتیه در کشورهای منطقه و نیز مشارکت نابسند زان در فرایند توسعه، از جمله عمده‌ترین چالش‌های پیش‌روی منطقه خاورمیانه برای دستیابی به توسعه پایدار قلمداد می‌گردند.

فرضه فرعی ۲: اگر چه توسعه پایدار در حوزه انرژی در راستا و چارچوب توسعه پایدار محقق می‌شود ولی می‌توان شاخص‌هایی برای پایداری انرژی بر شمرد که این شاخص‌ها بر سه محور اصلی عدالت اجتماعی، حفظ محیط زیست و رشد اقتصادی استوار است.

روش پژوهش

رساله حاضر از نظر ماهیت، پژوهشی «کیفی» مبتنی بر گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه ای (اسنادی) می‌باشد که از منظر نوع روش پژوهش، در زمره پژوهش‌های کاربردی - توسعه ای قلمداد می‌شود. با توجه به روش تحلیل بکارگرفته شده، رساله حاضر پژوهشی از نوع توصیفی-تحلیلی است. شایان ذکر است، متدولوژی این تحقیق بر اساس نظریاتی چون نظریه نوکارکردگرایی بوده و با توجه به موضوع پژوهش از اندیشه‌های اندیشمندانی نظیر کارل دیویج و تفکرات وی در زمینه‌های کارکردهای آشکار و پنهان توسعه، بهره گرفته شده است.

نقش سازمان‌های غیردولتی در امر توسعه پایدار

امروزه سازمانهای غیردولتی، از تعهدات خود فراتر رفته و اخیراً نقشهایی مشابه با نقش دولت را ایفا می‌نمایند؛ بطوریکه در سالهای اخیر رشد غیر مترقبه ای در قدرت و نفوذ آنان دیده می‌شود و بر این مبنا، امروزه دیگر سازمان‌های غیردولتی تنها ناظران سازمانهای بین المللی نیستند بلکه تبدیل به تصمیم‌گیرانی اساسی شده‌اند. در سرتاسر دنیا رفتار آنان ضابطه معینی ندارد و درباره هزینه‌هایشان و یا افشای فعالیت‌هایشان یا منبع مالی شان و یا حتی معرفی اعضایشان مجبور به پاسخگویی نیستند. سازمان‌های غیردولتی حوزه انرژی نیز از این روال مستثنی نمی‌باشند. با اذعان بر گستره حوزه نفوذ

¹- Carrall

تصریح کرده است، «توانمندسازی» یکی از واژه های رایج و مهم سیاست توسعه از اوایل دهه ۱۹۹۰ شده است اما این اصطلاح معانی متعدد و بحث انگیز دارد. در کانون این مفهوم، ایده داشتن قدرت بیشتر و در نتیجه کنترل بیشتر بر زندگی تان قرار دارد اما همانطور که رولاندز تأکید می کند این مفهوم از شیوه های مختلفی که «قدرت» می تواند تعریف شود، چشم می پوشد (Rowlands, 1997: 22-23). آنگونه قدرتی که بیشتر در مورد آن می اندیشیم قدرتی است که قادرمان می کند تا دیگران را وادار به کاری کنیم که می خواهیم یا قدرتی که دیگران با آن ما را وادار به انجام کاری می کنند. این گونه قدرت را می توان «قدرت بر» نامید و اغلب به عنوان مهمترین شکل قدرت در نظر گرفته می شود به این سبب که با فرآیند های حاشیه ای کردن و طرد همراه است که در جریان آن گروه ها تحت عنوان «بی قدرت» به تصویر کشیده می شوند. در هر حال، ابعاد دیگری از قدرت وجود دارند که می توانند شناسایی شده باید به عنوان بخشی از فرآیند توسعه آنها را در نظر گرفت. رولاندز این ها را «قدرت برای»، «قدرت با» و «قدرت درون» می نامد. تمامی این شکل های قدرت به هم مربوطند اما تصدیق تنوع قدرت فراتر از «قدرت بر» به تدوین سیاست ها و برنامه هایی برای یاری رساندن به «بی قدرت ها» کمک می کند (Rowlands, 1998: 15).

در کل، در راستای ایفای چنین نقشی، سازمانهای غیردولتی می کوشند تا توانمندی های بالقوه افراد و گروه ها را به شکل بالفعل در آورند و از توانمندی های فردی به صورت جمعی برای توسعه بهره جویند. یک عنصر مهم «توانمندسازی» به عنوان دستاورد توسعه ای این است که کدام اشکال مداخله می تواند منجر به «توانمندسازی» شود. بر مبنای چنین رویکردی، توانمندی های فردی به گونه ای با هم ترکیب می شوند که مشکلات اجرایی توسعه با این ترکیب به حداقل می رسد و امر توسعه به سهولت میسر می شود. در اجرای این نقش، سازمان های غیردولتی خود مستقیماً به اجرای برنامه های توسعه نمی پردازند، بلکه بستر لازم و زمینه های مورد نیاز را برای توسعه فراهم می آورند و بدین ترتیب، کار توسعه را تسهیل می کنند. نقش تسهیل گری، نقش روانسازی و هموارسازی مسیر برای حرکت افراد و مجموعه هایی است که انگیزه توسعه و پیشرفت دارند. اقداماتی که سازمان های غیردولتی در حوزه انرژی در راستای ایفای نقش تسهیل گیری به انجام می رسانند از این قرار است:

الف) آموزش در راستای توانمندسازی

بسیاری از سازمان های غیردولتی می کوشند تا جامعه حوزه فعالیت خود را - چه در عرصه داخلی و چه در عرصه بین المللی به تناسب حوزه فعالیت ملی یا بین المللی خود- توانا سازند و از این طریق نقش تسهیل گری خود را انجام دهند. توانمندسازی را می توان در یک طیف به صورت ایجاد یک تغییر کامل و همه جانبه در دیدگاه ها، رفتارها و ظرفیت ها تا انجام یک اصلاح ساده و جزئی، آن هم از طریق راهنمایی و آموزش، تعریف کرد. در توانمندسازی، سازمان های غیردولتی می کوشند تا ظرفیت های بالقوه را شناسایی کنند و بر اساس آن، مهارت و دانش لازم برای فعالیت بخشیدن به این توانمندیها را به وجود آورند و با جمعی ساختن این حرکت، افراد و جوامع را توانمند سازند. امروزه با توجه به فضای اجتماعی اغلب کشورها، توانمندسازی یکی از انتخاب های رایج در امر توسعه به شمار می رود و نقش تسهیل گری به وسیله آموزش، صورت عملی به خود می گیرد. لزوم آموزش در راستای توانمند سازی، خصوصاً برای کشورهای خاورمیانه که در بخش مدیریت و حکمرانی با چالش نبود سرمایه انسانی و مدیرانی با حداقل کیفیت و نیازمندی های لازم مواجه است و شرکت های حوزه انرژی نیز نیروی انسانی متخصص و مجهز به دانش

این امر باعث آزاد شدن کربن دی اکسید و سایر ترکیبات سمی (مانند ترکیبات آلی فرار و اکسیدهای نیتروژن) در اتمسفر می شود. تخمین زده می شود که ۹۰ درصد از انتشار جهانی کربن دی اکسید (در سال ۲۰۱۱ حدود ۳۴ میلیارد تن گازهای گلخانه ای تولید شده است) از احتراق سوخت های فسیلی حاصل شده است. از سوی دیگر امنیت عرضه انرژی موضوع مهمی برای بشریت است اما منابع فسیلی محدود هستند و استفاده از آنها به عنوان مواد اولیه، پایدار و همیشگی نیست. به همین دلیل یافتن منابع پایدار انرژی توجه زیادی را در سطح جهان به خود جلب کرده است. بنابراین، توسعه پایدار نیازمند عرضه پایدار منابع انرژی پاک، تجدیدپذیر و مقرون به صرفه است. منابع انرژی مانند نور خورشید، باد، آب، زمین گرمایی، امواج و جزر و مد از جمله منابع تجدیدپذیر هستند.

از سوی دیگر انرژی زیست توده نیز یک منبع انرژی پایدار به شمار می رود. پسماندها از طریق فناوریهای تبدیل پسماند به انرژی به انرژیهای مفیدی همانند بیوهیدروژن، بیوگاز، بیو الکل و غیره، تبدیل می شوند. تبدیل پسماندهای جامد شهری به انرژی علاوه بر این که راه حلی برای کاهش اثرات منفی زیست محیطی و کمک به بهداشت عمومی است، یکی از رویکردهای مهم تولید سوخت های زیستی تجدیدپذیر نیز بشمار می رود و صرفاً با جایگزینی منابع انرژی تجدیدپذیر امکان برون رفت از بحران انرژی در سالهای آینده فراهم می گردد. هر چه امروزه کشورها بتوانند منابع مذکور را جایگزین سوخت های فسیلی نمایند، بیش از پیش در مسیر توسعه پایدار گام بر خواهند داشت که البته این مهم، مستلزم دستیابی و کاربرد فناوریهای نوین در بخش انرژی و به تبع آن ساخت نیروگاه ها و سازوکارهای مربوطه می باشد. تا زمانی که به لحاظ فنی و فناوری، بخش انرژی توسعه نیابد نمی توان انتظار پایداری در این حوزه و استفاده از اشکال پایدار انرژی را، داشت. بر اساس گفته بورتن ریچر - برنده جایزه نوبل فیزیک - «این مسئولیت ماست که فناوری هایی را توسعه دهیم که به کل مردمان دنیا اجازه ارتقای استانداردهای زندگی شان را بدون تخریب محیط زیست بدهد» (Johnston, 2001: 1). هر چند روند توسعه فناوری نسبتاً زمان بر خواهد بود و به اعتقاد برخی، دست یابی به یک سیستم جهانی انرژی پایدار، مستلزم نیم قرن پیشرفت فناوری است، اما با این وجود، دست یابی به مفهوم انرژی پایدار به عنوان یک هدف بلندمدت باید در سیاست های بین المللی انرژی گنجانده شود (Sachs, 2005: 7). تا بر مبنای آن، در راستای دستیابی به توسعه پایدار خصوصاً در حوزه انرژی، فناوریهای و تجهیزات مورد نیاز و ملزوم تهیه و یا ساخته شود. سازمان های غیر دولتی با بر عهده گرفتن نقش تجهیزکننده در این خصوص، می توانند ایفا گر نقش مجری در امر توسعه پایدار باشند. آنچه مسلم است آن است که کشورهای حوزه خاورمیانه اکثریت قریب بالاتفاق، امکان علمی و عملی جایگزینی سوخت های تجدید پذیر با منابع فسیلی را نداشته و همگی نیازمند آن هستند که احداث چنین سازوکارهایی و راه اندازی پروژه های مربوط به انرژی های نوین را به شرکت های خارجی و مهندسی و نیروهای فنی آنها واگذار نمایند.

نقش تسهیل گری سازمان های غیردولتی حوزه انرژی

نقش تسهیل کنندگی یا تسهیل گری^۱ در فعالیتهایی متبلور می شود که ضمن آنها سازمان های غیردولتی اقدام به توانمندسازی می نمایند. اصلاً توانایی سازمان های غیردولتی برای «توانمند» کردن افراد و اجتماعات، بخش مهمی از اشتیاقی بوده که از آن استقبال شده است. همانطور که رولاندز

¹ - Catalyst

های غیردولتی در این خصوص، از جمله سازوکارهایی می باشند که می توانند در این باره به ایفای نقش بپردازند؛ چرا که دسترسی به انرژی مستلزم سرمایه‌گذاری سنگین است و در این حوزه باید سرمایه‌گذاری صورت گیرد (Zillman And Others, op. cit., p. 31).

از سویی دیگر، یکی دیگر از فعالیت هایی که سازمان های غیردولتی در ایفای نقش تسهیل گر انجام می‌دهند، فعالیت منعکس کردن و مرتبط ساختن اقدامات خود در سطح محله و منطقه به اقدامات و فعالیت های ملی، کشوری و فرامرزی است. سازمانهای غیردولتی می کوشند تا خود را با نهادهای بزرگتر پیوند دهند و در این ارتباط منافع و حقوق محلی خود را حفظ کنند. بدین ترتیب، سازمان های غیردولتی بر تصمیمات و سیاست های کلی جامعه و کشور و به تبع آن سیاست های جهانی اثر می‌گذارند و تخصیص منابع خود را بهینه می سازند. این فعالیت را «پل زدن» می نامند که ضمن آن سازمانهای غیردولتی، ارتباطی میان سطح محلی، ملی و جهانی ایجاد می کنند و موقعیت خود را در این شبکه ارتباطی گسترده و مستحکم می‌سازند. بر اثر این ارتباطات، سازمان های غیردولتی قدرت اثرگذاری بیشتری پیدا می کنند و برای تحقق اهداف خود از اثربخشی بالاتری برخوردار می گردند. برای مثال، در راستای ایجاد و گسترش ارتباطات بین المللی سازمان های غیردولتی با مجامع و سازمان های بین المللی است که این امکان را برایشان فراهم می سازد که به جذب سرمایه و فناوری های نوین اقدام نمایند. امروزه سازمان های غیردولتی یکی از مجراهای جذب سرمایه و فناوری از کشورهای توسعه یافته و ثروتمند به کشورهای فقیر و در حال توسعه تلقی می شود. به گونه ای که بیش از نیمی از کمک های خارجی کشورهای ثروتمند از طریق سازمانهای غیردولتی به کشورهای در حال توسعه وارد می شود (امین منصور، ۱۳۸۷: ۱۸).

نقش مشارکت جویی^۱ سازمان های غیردولتی

امروزه اغلب توصیه ها در زمینه توسعه، بر مشارکت میان بخش های مختلف در درون کشورها و میان کشورها تأکید دارند. بر پایه یکی از گزارش های بانک جهانی، در بنگلادش، مشارکت بین دولت و سازمانهای غیردولتی تحت عنوان برنامه «پیگیری اهداف مشترک» مورد تأکید قرار گرفته است (بانک جهانی، ۱۹۹۶). علت اصلی گرایش به مشارکت میان دولت و سازمان های غیردولتی، ایجاد ظرفیت های اضافی برای توسعه در کشورها است. مشارکت موجب می شود تا شکاف های فرهنگی، سیاسی و منافع میان سازمانهای غیردولتی و واحدهای دولتی کاهش یابد و از منابع کمیاب موجود در کشور به نحو اثربخشی استفاده شود. از دیدگاهی کلی تر، ایجاد ارتباط مبتنی بر همیاری میان واحدهای دولتی و سازمان های غیردولتی به شفافیت بیشتر در مدیریت دولتی منجر می گردد و فرهنگ سلسله مراتبی دیوانسالاری دولتی را به چالش می کشاند و بدین ترتیب، در تقویت جامعه مدنی نقش مؤثری ایفا می کند. از سوی دیگر، سازمان های غیردولتی در مشارکت با واحدهای دولتی می توانند در خصوصی سازی که امروزه شعار اغلب سازمان های دولتی است، یاری دهنده باشند و به عنوان ارائه کننده خدمت، در فرآیند خصوصی سازی دولت سهیم گردند. مشارکت و همیاری، دامنه وسیعی از ارتباطات را پوشش می دهد که از مشارکت محدود تا مشارکت فعال گسترده است. در مشارکت فعال، ارتباطات به صورت انعطاف پذیر بر اساس مذاکره و چانه زنی و تعارض و یادگیری آزمون و خطا، شکل می گیرد و بنا به نیازهای طرفین، تغییرات لازم در آن ایجاد می گردد. اما در مشارکت محدود، بر

روز به میزان کافی وجود ندارد، یک ضرورت است (کریمی، ۱۳۹۵: ۲۳۵) که سازمان های غیردولتی می توانند در این خصوص اثرگذار باشند.

در حوزه انرژی، نقش سازمانهای غیردولتی در راستای توسعه پایدار مبین آن می باشد که با توجه به آنکه اساساً دولت ها سابق بر این، خصوصاً در این برهه زمانی در دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ اهمیت کمی برای موضوعات زیست محیطی در حوزه انرژی قائل بودند چرا که به دلیل حجم منافع در خطر، تغییرات شدید در سیاست های سابق ممکن نبوده و از سوی دیگر، عمده کشورهای دارای منابع نفت و گاز از توان سیاسی، اقتصادی و فناوری پایینی برخوردار بودند (آریان کیا، ۱۳۸۸: ۱۹۹). اما امروزه، تغییر در سیاست های انرژی در راستای دستیابی به اهداف توسعه پایدار، مستلزم کاهش اتکای شدید کشورهای وابسته به تولید به سوخت های فسیلی و استفاده از نفت و تغییر در هسته اصلی اقتصاد آن کشورها است (Lyster and Bradbrook, ۲۰۰۶: ۶۱)؛ چرا که ماهیت الگوهای جهانی تولید و مصرف انرژی، با اتکای شدید به سوخت های فسیلی همواره چالشهایی جدی در دستیابی به اهداف توسعه پایدار ایجاد می نماید (IERD, ۲۰۰۷: ۵).

ب) انجام پروژه های تحقیقاتی و مطالعاتی

پژوهش، هدایت، ارزیابی و انتقال اطلاعات، از دیگر اقداماتی است که سازمانهای غیردولتی در ایفای نقش تسهیل کننده، به عمل می آورند. در این نقش، تبادل اطلاعات و انتقال آن از بالا به پائین، واسطه گری بین دولت، جامعه و مجامع بین المللی و انجام پژوهش های مورد نیاز در این خصوص مطرح می باشد. بر این مبنا می توان گفت، سازمانهای غیر دولتی می توانند منبع نوآوری، تجربه کردن و آزمودن رویکردهای نوین در قبال مسائل توسعه باشند و بر این مبنا، نقشی بسیار مهم در توسعه داشته باشند.

ج) ایجاد و گسترش ارتباطات و تعاملات بین المللی در راستای

سرمایه گذاری

دسترسی به انرژی به طور فزاینده ای، عامل تسریع کننده در توسعه اقتصادی و اجتماعی بوده است و پیشرفت در این زمینه در تأمین اهداف توسعه هزاره و ترویج توسعه پایدار، نقش اساسی دارد. این درحالی است که علی رغم اینکه دسترسی به خدمات انرژی ارزان، پیش شرط ضروری برای دستیابی به توسعه پایدار است (Naki, 2000:335)، هنوز ۲۰ درصد از مردم جهان به الکتریسته دسترسی ندارند و ۴۰ درصد از جمعیت جهان، معادل ۳ میلیارد نفر، برای گرما و پخت و پز از چوب، زغال سنگ و فضولات حیوانی استفاده می نمایند. با این حساب، جامعه بین المللی در قرن بیست و یکم با چالش دوجانبه اساسی در حوزه انرژی مواجه خواهد بود: از یکسو تأمین نیازهای یک میلیارد نفری که هنوز از دسترسی به خدمات انرژی روز و اساسی محرومند و از سوی دیگر، مشارکت آن ها در حرکت جهانی به سمت سیستم های انرژی پاک و کم کربن (TWAS, 2008). در واقع چالش اساسی جامعه بین المللی در حوزه انرژی، یافتن راه حلی برای ایجاد سازش میان این ضرورت و تقاضا برای انرژی با تأثیرات آن بر روی منابع طبیعی به منظور تحقق اهداف توسعه پایدار است. دسترسی گسترده به خدمات انرژی قابل قبول، اقتصادی و قابل اتکا، پیش شرطی برای بر طرف نمودن چالش های پیش روی اهداف اعلامیه هزاره در کاهش ۵۰ درصدی نسبت افرادی که با کمتر از یک دلار در روز زندگی می کنند تا سال ۲۰۱۵ است. بنابراین از آنجا که عدم دسترسی به خدمات پیشرفته انرژی، توسعه را غیرممکن می سازد، مطلوب است راهها و روش های ارتقای دسترسی این انسان ها به انرژی فراهم شود. کشورهای در حال توسعه باید زمینه های سازمانی و ظرفیت انسانی لازم را به منظور اجرای وظایف مرتبط با انرژی و توسعه پایدار ایجاد کنند. سازمان

¹ - Partner

اساساً تحقق پیشرفت و توسعه کشورها مستلزم بهره گیری از استعداد و توان و حضور فعالانه مردم و مشارکت آنها در مراحل توسعه است؛ به طوریکه توسعه و مشارکت را اموری در هم تنیده دانسته‌اند و فرآیند توسعه را زمانی با ثبات و موفقیت همراه میدانند که با افزایش مشارکت مردم توأم باشد (مقنی‌زاده، ۱۳۸۰). در این زمینه اگر چه نهادها و و تشکل‌های مختلف وجود دارد، ولی مهم‌ترین و اصلی‌ترین شیوه بهره‌گیری از مشارکت فعال و همه جانبه مردم در روند توسعه، سازمان‌های غیردولتی هستند که به عنوان بخش سوم در کنار بخش خصوصی (بازار) و دولت (عمومی) در اداره جامعه نقش دارند (حیدری و جمشیدی، ۱۳۹۵: ۱۲۶).

از آنجائیکه تعامل بین مردم و دولت، فرایندی مستمر است، استفاده از نظرات شهروندان، ذینفعان و سازمان‌های مردم‌نهاد - افراد حقیقی و حقوقی - در اتخاذ و اجرای تصمیمات مدیران تحت عنوان مشارکت‌های مردمی تعریف می‌گردد. به عبارت دیگر مدیران و مسئولان می‌توانند در فرآیند تصمیم‌گیری از نظرات و عقاید عمومی مردم و همچنین همبازی آنها به صورت مشارکت‌های عملی بهره‌مند شوند. از جمله سازوکارهایی که بستر مشارکت مردمی را فراهم می‌آورد، شکل‌گیری جامعه مدنی است، که با سازوکارهایی نظیر سازمان‌های غیردولتی یا مردم‌نهاد^۱ به عنوان متصل کننده، میانجی و بیان‌کننده منافع شهروندان از طریق گفتمان و نقد از سیستم اجتماعی خدمت می‌کنند؛ به واقع می‌باید اذعان نموده، این سازمانی‌ها که در حقیقت ریشه در تحولات سیاسی و اجتماعی مغرب زمین از قرن ۱۷ به بعد به ویژه قرن ۱۹ دارد، ارتباط تنگاتنگی نیز با مفهوم جامعه مدنی داشته، بطوریکه می‌توان گفت، سازمان‌های غیردولتی علاوه بر تأمین امکانات در سطح مردم عادی، برای مداخله و مشارکت می‌توانند با حضورشان در جامعه مدنی، در جریان‌های گسترده‌تر دمکراتیزه کردن سهمین باشند (احمدی و بیدالله‌خانی، ۱۳۹۲: ۵۷)؛ بر این مبنا، از دیدگاه نظریه پردازانی چون کلارکو مور، سازمان‌های غیردولتی به عنوان وسیله‌ای برای دمکراتیزه کردن و جز ضروری پیشرفت جامعه مدنی در نظر گرفته می‌شود (بشیری گیوی و دیگران، ۱۳۹۸: ۲۴).

بر این مبنا می‌توان گفت، سازمان‌های غیردولتی از جمله محورهای اصلی در فرآیند توسعه پایدار می‌باشند که البته به مثابه نیروی مهم برای دمکراتیزه ساختن و تقویت جامعه مدنی به شمار می‌آید؛ بر این مبنا، یکی از راه‌های تقویت مشارکت مردمی، گسترش سازمان‌های غیردولتی می‌باشد. سازمان‌های مردم‌نهاد حوزه انرژی و زیست محیطی با هدف جلب مشارکت مردمی و بالا بردن سطح آگاهی‌های آنها در حوزه‌های انرژی و زیست محیطی جامعه - که دو حوزه اثرگذار و مرتبط با یکدیگر می‌باشند - و دستیابی به پایداری انرژی و محیط زیست به وجود آمده‌اند و از آنجا که برای رسیدن به توسعه پایدار، نقش مردم انکارناپذیر است، نقش سازمان‌های مردم‌نهاد برای جلب مشارکت‌های مردمی، بسیار مهم است. بی‌شک با افزایش مشارکت مردمی، سطح مشارکت در تصمیم‌گیری‌های نهایی مدیران و مسئولین نیز افزایش می‌یابد. فرآیند مشارکت‌های مردمی دارای مزایای فراوانی است که از جمله مزایای آن برای مدیران و مسئولین می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- ارتباط مستمر و متقابل بین مردم و دولت
- رضایت عمومی جامعه در اثر کاهش ناسازگاری‌ها در تصمیمات
- افزایش آگاهی‌های عمومی جامعه درباره استفاده از انرژی‌های پاک و در راستای آن، حفاظت محیط زیست

اساس یک قرارداد خشک و نامنعطف، ارتباط بین طرفین برقرار می‌گردد و مشارکت به علت عدم انعطاف و متعاقباً ناسازگاری با محیط، مزایای چندانی در بر ندارد (الوانی، ۱۳۸۷: ۴۹-۴۸). بررسی‌های حاکی از آن است که سازمان‌های غیردولتی، در ایفای این نقش نیز بر دو حوزه اصلی تمرکز نموده‌اند که می‌توان آنها را به دو حوزه آشکار و پنهان تقسیم نمود که بدین شرح می‌باشد:

الف) مشارکت در تدوین برنامه‌های جامع و توسعه (نقش آشکار)

از جمله نقش‌های مشارکت جویانه‌ای که سازمان‌های غیردولتی در راستای توسعه پایدار ایفا می‌نمایند، مشارکت در تدوین برنامه‌های جامع و توسعه در کشورها می‌باشد. بطورکلی، سازمان‌های غیردولتی نقشی مهم در ارائه بازخورهای لازم در زمینه سیاست‌ها و برنامه‌ها دارند که این امر از طریق مشارکت در تغییرات سیاسی و کمک به تدوین برنامه‌های توسعه محقق می‌گردد. برنامه‌ای که در قالب آن، توسعه حوزه انرژی در کنار سایر اهدافی قرار گیرد که برای توسعه کشور مدنظر است؛ به تعبیری دیگری برای مثال، توجه به توسعه صنعت نفت نباید مانع از توسعه صنایع دیگر مانند منابع معدنی گردد؛ همچنین در خود صنعت نفت نیز نباید به بخش‌های دیگر از جمله بخش گاز کم توجهی شود (کریمی، ۱۳۹۵: ۲۲۸). بطورکلی، توسعه یافتگی و پیشرفت در حوزه انرژی خصوصاً در صنعت نفت، به ویژه در بخش بالادستی از منظر متخصصین این حوزه معانی متفاوتی دارد که به شرح ذیل می‌باشد:

□ برخی معتقدند صنعت نفت زمانی به توسعه یافتگی می‌رسد که یک یا چند شرکت بین‌المللی ایرانی فعال در حوزه بالادستی در سطح دنیا وجود داشته باشد، به عبارت دیگر، داشتن منابع غنی نفت و گاز و سابقه بسیار طولانی در استحصال و استفاده از این منابع موجب نشده است که ایران شرکت‌هایی برای توسعه میادین نفت و گاز در مقیاس بین‌المللی داشته باشد. این در حالی است که تجربه کشورهایمانند مالزی، ترکیه، هند و ویتنام که بعضاً از منابع نفت و گاز کمی برخوردارند و یا حتی اساساً دارای ذخایر نفت و گاز نیستند نشان می‌دهد این امکان برای کشورها وجود دارد که با برنامه ریزی دقیق و راهبری شرکت‌های داخلی، آنها را در مسیر بین‌المللی شدن قرار دهند؛ به طوری که بتوانند در رقابت با سایر شرکت‌های نفتی بین‌المللی اقدام به اخذ پروژه‌های اکتشاف و توسعه و انجام آنها نمایند.

□ برخی دیگر اما معتقدند، هدف صنعت نفت، تولید نفت و گاز است و این صنعت زمانی پیشرفته محسوب می‌شود که بیشترین تولید را از میادین مشترک و صیانتی‌ترین تولید را از میادین مستقل داشته باشد. در حالی که در چهل سال اخیر کمتر به میادین مشترک پرداخته شده است که در طرف مقابل کشورهایمانند قطر و عربستان سعودی برنامه‌های مدون و دروآندیشانه برای میادین مشترک ما بین کشورهای خود و ایران داشته‌اند (همان).

ب) ایجاد ظرفیت‌های مشارکت عمومی (نقش پنهان)

در کنار نقش آشکاری که سازمان‌های غیردولتی در راستای نقش مشارکت جویی از خود به نمایش می‌گذارند، این سازمانها در اصل واجد نقشی پنهان در این خصوص نیز می‌باشند، بدین معنا که این سازمانها، در کنار تلاش و در راستای آن تحقق اهدافی که طرح‌ریزی نموده‌اند، در بطن تمامی کنشگری‌های خود، بستر و ظرفیت‌های مشارکت عمومی را نیز ایجاد و تقویت می‌نمایند.

^۱ سازمان‌های غیر دولتی Non-Governmental Organization

- روشن شدن فرایند تصمیم‌گیری و تصمیمات نهایی
- ارائه راه حل‌های بیشتر برای حل مشکلات حوزه انرژی و زیست محیطی توسعه
- کاهش هزینه‌های دولت ناشی از اتخاذ تصمیمات اشتباه
- کاهش تضادها بین رشد اقتصادی و امنیت انرژی و زیست محیطی
- گام برداشتن در راستای توسعه پایدار

مطالعه موردی سازمان‌های غیردولتی و نقش آنها در

توسعه پایدار

بطورکلی، منطقه خاورمیانه، به دلیل وجود ذخایر انرژی و جایگاه ژئوپلیتیک خود به عنوان ارتباط دهنده ی آسیا با دو قاره ی اروپا و آفریقا، به یکی از مناطق مورد توجه در جهان تبدیل شده است. از نظر ساختار اقتصادی، کشورهای این منطقه را می‌توان به دو گروه عمده تقسیم نمود:

الف) کشورهایی که از نظر منابع طبیعی، غنی و دارای نیروی کار فراوان هستند (مانند ایران، عراق، سوریه و یمن) و ب) کشورهایی که از نظر منابع، غنی، اما فاقد نیروی کار هستند (مانند بحرین، کویت، عمان، قطر، عربستان سعودی و امارات)؛ از این رو می‌توان گفت که توسعه اقتصادی برخی از این کشورها وابسته به استخراج مواد هیدروکربنی و برخی دیگر، وابسته به بخش کشاورزی آنها، بر این مبنای، علیرغم مواهب طبیعی فراوان، کشورهای این منطقه همواره از چالش‌های مشترکی رنج برده اند که موانع جدی را در مسیر توسعه ی پایدار آنها ایجاد کرده است که از جمله مهمترین آنها می‌توان به وابستگی عمده‌ی کشورهای این منطقه به درآمدهای نفتی که رفتارهای رانت‌جویانه، تقویت بروکراسی و محدودیت و تضعیف نهادهای مردم سالارانه را در پی داشته است (درگاهی، ۱۳۸۷)، اشاره نمود. ویژگی دیگر منطقه، میراث استعماری خاص در منطقه و طمع قدرت‌های جهانی در جهت سلطه بر ذخایر گسترده هیدروکربنی این منطقه است که عملاً موجب شکل‌گیری برخی از دولت‌های وابسته و در نتیجه تحدید دموکراسی و تکثر سیاسی شده است. با این وجود، هر چند روند اصلاحات در منطقه به کندی انجام می‌گیرد، اما اصلاحات برخی از کشورها جهت حرکت به سوی حکمرانی خوب و دسترسی نسل جوان به اطلاعات آزاد، نوید بخش بهبود مؤلفه‌های نهادی، انرژی - زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی توسعه‌ی پایدار در این منطقه می‌باشد (میرشجاعیان حسینی و رهبر، ۱۳۸۹: ۶۴).

با توجه به آنکه طیف عمده‌ای از کشورهای منطقه خاورمیانه از ظرفیت نهادی مطلوب و لازم جهت اجرایی نمودن فرایندهای توسعه - بلاخص توسعه پایدار در حوزه انرژی- بهره مند نمی‌باشند، به تبع آن، مطالعه و بررسی‌های انجام شده حاکی از آن بوده است که انگشت شمار سازمانهای غیردولتی در برخی کشورهای خاورمیانه می‌توان یافت که در امر توسعه پایدار در حوزه انرژی به ایفای نقش بپردازند و یا نقش آنها در امر توسعه پایدار آنچنان اثرگذار نبوده که به عنوان مبنای مطالعه موردی، مطمئن نظر و تمرکز اصلی پژوهش حاضر قرار گیرند. بر این مبنای، نگارنده، در کنار پرداختن به این سازمانها، نگاهی به سازمان‌های غیردولتی فعال در حوزه انرژی که به منطقه خاورمیانه نیز ورود نموده و در راستای توسعه پایدار، کشورهای خاورمیانه را یاری می‌رسانند نیز داشته است؛ چرا که این سازمان‌های غیردولتی، عملاً انجام برخی پروژه‌ها، آموزش نیروهای متخصص و فنی جهت کار در بخش‌های مرتبط با حوزه انرژی، سرمایه‌گذاری، مشارکت در تدوین برنامه‌های جامع و توسعه در حوزه انرژی و... و در بطن اجرایی و اعمال نمودن این اهداف و خط مشی‌ها، ایجاد ظرفیت‌های مشارکت عمومی و به

تبع آن تحقق دموکراسی و دوکراتیزه شده قدرت در کشورهای منطقه خاورمیانه را عهده دار گردیده اند. بر این اساس در ادامه، با معرفی برخی سازمان‌های غیردولتی حوزه انرژی، به واکاوی نقش (اجرایی، تسهیل‌گری و مشارکت‌جویی) آنها در توسعه پایدار خاورمیانه پرداخته می‌شود:

سازمان‌های غیردولتی موجود در منطقه خاورمیانه

با تأمل و کنکاش به منظور شناسایی و مطالعه موردی سازمانی غیردولتی در منطقه خاورمیانه که در حوزه انرژی فعالیت نماید، به سازمانها و شرکت‌های خصوصی معدودی بر خورد نمودیم که در کنار فعالیت و کنشگری در کشور، کنشگری در حوزه انرژی در منطقه خاورمیانه را نیز در دستور کار و حوزه عملکرد خود داشتند؛ این شرکت‌ها و سازمانهای غیردولتی بدین شرح می‌باشند:

الف) شرکت سایبک عربستان سعودی

شرکت سایبک از جمله شرکت‌های عربستانی است که در حوزه انرژی (اکتشاف، استخراج، فرآوری و تولید محصولات نفتی، گازی و پتروشیمی) فعالیت می‌نماید و تا کنون چندین پروژه را در این کشور اجرایی نموده است. سایبک در زمینه نوآوری بیشترین تلاش خود را با گسترش توافق چند ساله با یکی از دانشگاه‌های برتر جهان «ETH» زوریخ (موسسه تکنولوژی فدرال سوئیس)، عملاً نشان داده و بر اساس آن طیف گسترده‌ای از طرح‌های جدید در زمینه فن‌آوری و نوآوری را برای آینده در نظر گرفته است. این شرکت همچنین بر اساس توافق همکاری تحقیقاتی دیگری با دانشگاهی در سوئیس از سال‌ها قبل وارد حوزه مواد کاربردی و فناوری نانو شده است. این توافق جدید اجازه می‌دهد دو طرف وارد مشارکت‌های استراتژیک شده، در کنار آن سایبک این فرصت را خواهد داشت تا به توسعه فن‌آوری‌های پیشرفته و بکارگیری راه‌حل‌های نوآورانه برای رفع نیاز و تقاضای بازارهای جهانی در مناطق مختلف بپردازد. ارستو اوچیلو، معاون رئیس فن‌آوری و نوآوری شرکت سایبک در این رابطه می‌گوید: «طرح‌های مشترک همکاری با سازمان‌های رسمی علمی و مراکز تحقیقاتی بخش مهم از برنامه تحقیقاتی این شرکت می‌باشد و این ابتکارها ما را قادر می‌سازد تا علم و تجربه را در تمامی جهان برای محققان سایبک فراهم نموده، آنها را قادر سازیم با یک تیم جهانی از دانشمندان در زمینه‌های مورد نظر به تحقیقات مشترک». اقدامات رفاهی متعدد فراهم شده جهت شهروندان عربستان سعودی از جمله دیگر اقدامات سایبک می‌باشد. به طور مثال در سال ۲۰۱۳ یک کلینیک سیار تشخیص سرطان سینه به انجمن سرطان سینه زهرا در چارچوب یک قرارداد خیریه واگذار کرده، در عین حال از اقدامات و ابداعات وزارت بهداشت عربستان و اولویت‌های آن وزارتخانه در جلوگیری از بیماری‌های شدید و حمایت از نظام بهداشتی آن کشور حمایت کرده، در این راه کمک‌های زیادی به آنها ارائه می‌دهد (خاتون ایرانی، ۱۳۹۷: ۹). تأمل در فعالیت‌های و کنشگری‌های این شرکت که به برخی از آنها اشاره شد، مبین آن می‌باشد که سایبک، هر سه نقش اجرایی، تسهیل‌گری و مشارکتی را در امر توسعه پایدار در خاورمیانه، ایفا می‌نماید.

ب) قرارگاه خاتم‌الانبیاء

قرارگاه خاتم‌الانبیاء، از زیرمجموعه‌های سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در ایران است، که در حال حاضر «بزرگ‌ترین پیمان‌کار پروژه‌های دولتی ایران» می‌باشد. قرارگاه خاتم‌الانبیاء پس از پایان جنگ ایران و عراق و به دستور سید علی خامنه‌ای و با حکم محسن رضایی تشکیل شد و هدف از تأسیس آن «آب‌رسانی، صدور نفت و گاز، پروژه‌های سدسازی، انتقال آب و نیرو و راه‌سازی» بود. مأموریت قرارگاه در سند راهبردی سپاه اینگونه درج شده است:

در راستای اجرای سیستم مدیریت یکپارچه بر مبنای استانداردهای ISO 9001:2015 و ISO 14001:2015 و ISO 45001:2018 هم راستا با استراتژی‌های کلان خود شامل خلق ارزش، تنوع‌بخشی و مشارکت استراتژیک، رؤس خط‌مشی خود را برای تبدیل شدن به بازیگری پیشرو در سطح کشور و جهان استوار ساخته و خود را متعهد به اجرای اثربخش آن می‌داند. در این راستا توجه به رؤس زیر مدنظر این شرکت است:

- ارائه خدمات متنوع، باکیفیت و پایدار
- افزایش مستمر رضایت ذینفعان کلیدی
- تعهد به بهبود مستمر
- توسعه سرمایه‌های انسانی
- توسعه زیرساخت‌های سازمانی در راستای ارتقای عملکرد سیستم مدیریت یکپارچه
- رعایت مقررات و الزامات قانونی زیست‌محیطی، ایمنی و بهداشت حرفه‌ای، کیفی و سازمانی
- پیشگیری از حوادث و بیماری‌های ناشی از کار از طریق محیط کار مناسب و ایمن و حذف خطرات و کاهش ریسک‌های ایمنی و بهداشت

□ تعهد به حفاظت از محیط‌زیست از جمله پیشگیری از آلودگی‌ها، استفاده مناسب از منابع و مصرف بهینه انرژی این‌جانب به‌عنوان مدیرعامل شرکت گسترش انرژی پاسارگاد با اعتقاد کامل به مفاد این خط‌مشی و پایبندی به اجرای اصول آن، تعهد خود را نسبت به رعایت قوانین، مقررات و الزامات کیفی، زیست‌محیطی و ایمنی و بهداشت شغلی مرتبط با فعالیت‌های شرکت و بهبود مستمر سیستم‌های فوق اعلام نموده و از کلیه همکاران انتظار دارم تا با تلاش و همراهی خود، زمینه‌های تحقق آن را فراهم نمایند.

پس از آنکه مباحث فنی مربوط به طرح توسعه یکپارچه میدان‌های نفتی یاران شمالی و یاران جنوبی با مشارکت یک شرکت ایرانی به اتمام رسید، در حال حاضر، اجرای طرح توسعه میدان نفتی «سپهر و جفیر» و طرح توسعه میادین نفتی «آبان و پایدار غرب»، اجرای طرح توسعه یکپارچه میدان «یاران» به این شرکت ابلاغ شده است.

د) نفتانیر

شرکت مدیریت طرح‌های صنعتی نفتانیر که زیر مجموعه شرکت گسترش انرژی پاسارگاد می‌باشد در سال ۱۳۸۹ تأسیس گردیده است و در حال حاضر جزء شرکت‌های زیرمجموعه معاونت اجرایی برق و یوتیلیتی شرکت گسترش انرژی پاسارگاد می‌باشد. موضوع اساسنامه شرکت نفتانیر، اجرای پروژه‌های کلید در دست شامل پروژه‌های صنایع نفت، گاز، پتروشیمی و نیروگاه‌ها می‌باشد.

واکاوی نقش این شرکت در توسعه پایدار خاورمیانه مبین آن است که شرکت نفتانیر، عمدتاً ایفاگر نقش اجرایی در امر توسعه پایدار می‌باشد؛ این شرکت بعنوان پیمانکار اصلی در اجرای پروژه احداث ۵۹۵ کیلومتر خط لوله ششم سراسری گاز (BOT) و ۵ ایستگاه تقویت فشار که یکی از بزرگترین و ماندگارترین پروژه‌ها در صنعت نفت و گاز جمهوری اسلامی ایران می‌باشد، فعالیت دارد. خط لوله ششم سراسری گاز به منظور انتقال گاز تولیدی از میدان‌های گازی پارس جنوبی و با اهداف ایجاد پتانسیل پایداری شبکه انتقال گاز استان‌های غربی و شمال غربی کشور و صادرات گاز به عراق توسط شرکت نفتانیر به عنوان سرمایه‌گذار و مجری در حال تکمیل است. فعالیت‌های اصلی این شرکت در زمینه‌های ذیل می‌باشد:

کمک به دولت در اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و تقویت بنیه دفاعی کشور از طریق مشارکت در اجرای پروژه‌های سازندگی در قالب مجری طرح، پیمانکار یا مشاور. بطوریکه در ماده (هـ) از بند ۱/۱، مأموریت قرارگاه اینگونه ذکر شده است: حضور مقتدرانه در پروژه‌های رقابت با پیمانکار خارجی به‌منظور شکستن انحصار و جذب دانش و فن‌آوری و کمک به خودکفایی کشور. و اما در راستای ایفای نقش تسهیل‌گری در امر توسعه پایدار، در کنار تأمین منابع مالی برخی پروژه‌ها، حمایت از تحقیق و توسعه داخلی و چرخه تولید دانش تا ثروت، در راستای خودکفایی و قطع وابستگی به خارج از کشور مدنظر قرارگاه می‌باشد؛ اساساً در راستای ایفای چنین نقشی بوده است که شاهد تأمین منابع مالی برای ساخت دو خط لوله انتقال فرآورده‌های نفتی و نفت خام توسط قرارگاه خاتم الانبیا و نیز تأمین مالی عملیات در فازهای ۱۵ و ۱۶ میدان مشترک گازی پارس جنوبی و... بوده ایم. و در آخر شایان ذکر است، در قالب ایفای نقش مشارکت‌جویی، با توجه به ظرفیت‌ها و توانمندی‌های قرارگاه سازندگی خاتم‌الانبیاء در حوزه انرژی کشور در بخش نفت، گاز و برق و توان طراحی و ساخت و بومی‌سازی و اجرای پروژه‌های استراتژیکی مشابه پالایشگاه ستاره خلیج فارس و بخشی از فازهای پارس جنوبی توسط قرارگاه، پیشنهادهایی به منظور جلوگیری از خام‌فروشی و فعال‌سازی طرح‌های پتروپالایشگاهی و طرح‌های حوزه صنعت برق و بهره‌وری در مصرف انرژی از سوی قرارگاه خاتم‌الانبیاء به کمیسیون انرژی مجلس ارائه نموده است. (<https://dnws.ir/410315>)

ج) گسترش انرژی پاسارگاد

شرکت گسترش انرژی پاسارگاد (سهامی خاص) با هدف سرمایه‌گذاری در بخش انرژی و صنایع وابسته، در اردیبهشت ماه ۱۳۸۷ آغاز به کار کرده است. فعالیت اصلی شرکت، سرمایه‌گذاری و مشارکت در داخل و خارج از کشور در زمینه‌های زیر است:

- اکتشافات، توسعه، استحصال از منابع و معادن زیر زمینی هیدروکربوری
- ساخت پالایشگاه‌های نفت و گاز واحدهای پتروشیمی و صنایع پایین دستی و تولید فرآورده‌های مربوط
- احداث نیروگاه‌ها و تولید برق
- انرژی‌های نو (نیروگاه‌های بادی و انرژی خورشیدی)
- ایجاد تاسیسات مربوط به خطوط انتقال و توزیع برق، نفت، گاز و فرآورده‌های مربوط
- ایجاد شرکت‌های پیمانکاری جهت ارائه خدمات تخصصی در صنایع بالادستی و پایین دستی (نظیر عملیات حفاری و خدمات حفاری)
- امور بازرگانی در حوزه محصولات و مواد اولیه صنایع نفت، گاز و پتروشیمی

واکاوی نقش آفرینی این شرکت در امر توسعه پایدار در خاورمیانه حکایت از آن دارد که شرکت گسترش انرژی پاسارگاد فعالیت خود را در زمینه‌های مختلف مرتبط با انرژی گسترش داده است و در حال حاضر به عنوان یکی از شرکت‌های پیشرو در سه بخش اصلی: اکتشاف و تولید نفت و گاز (بالادستی) پالایشگاه‌ها و پتروشیمی‌ها و همچنین تجارت حامل‌های انرژی و فرآورده‌های نفتی (پایین دستی نفت و گاز) و تولید برق و انرژی‌های تجدیدپذیر می‌باشد.

این شرکت همچنین، با هدف خلق ارزش بیشینه برای سهامداران خود، سبد پروژه‌ها و دارایی‌های خود را فعالانه، مسئولانه و پایدار مدیریت کرده و

خود را در بخش فراساحل ایران یافته است و فرهنگ مدیریت پروژه و پایبندی به تعهدات قراردادی به خوبی جای خود را نزد مدیران و کارشناسان بخش فراساحل ایران باز کرده و در حال توسعه و ارتقای مستمر و نهادینه شدن است (دنیای اقتصاد، ۱۳۹۲/۱/۳۱: ۲۸۹۷).

۲-۶. سازمان‌های غیردولتی آمریکایی و اروپایی فعال در خاورمیانه شرکت‌های بین‌المللی نفتی آمریکایی و اروپایی، از مهم‌ترین بازیگران بازار جهانی نفت هستند که در خاورمیانه نیز ورود کرده و فعالیت در حوزه انرژی در این کشورها می‌پردازند؛ برخی از این شرکت‌های و عرصه کنشگری و نقش آفرینی آنها در امر توسعه پایدار در خاورمیانه، به شرح ذیل می‌باشد:

الف) اکسان موبیل

اکسان موبیل^۱ یک شرکت نفت و گاز آمریکایی است؛ شرکت اکسان موبیل در واقع، وارث اصلی و نسل جدیدی از کمپانی نفتی استاندارد اویل می‌باشد. اکسان موبیل، در تاریخ ۳۰ نوامبر ۱۹۹۹ با ادغام دو شرکت نفتی آمریکایی «اکسان» و «موبیل»، تأسیس شد که در واقع اکسان همان استاندارد اویل نیوجرسی^۲ و موبیل نیز استاندارد اویل نیویورک بودند، که با گذشت زمان، تغییر نام دادند (Romero & Andrews, 2006). ریشه‌های این کمپانی، به سال ۱۸۷۰ و به زمان تأسیس کمپانی استاندارد اویل، در ایالت اوهایو باز می‌گردد. شرکت مذکور در عرض کمتر از دو سال، توانست تمامی شرکت‌های رقیب را، خریداری کرده و در خود، ادغام نماید، یا در غیر اینصورت، با نفوذ خود، عملاً آن‌ها را نابود کند. راکفلر^۳ که در ابتدا تصمیم‌گیرنده اصلی شرکت بود، به تدریج با تشکیل کمیته‌هایی، کارها را واگذار کرد، ولی کماکان به عنوان سهامدار اصلی این کمپانی، باقی ماند. در سال ۱۹۱۱ اعتراضات عمومی، علیه شرکت استاندارد اویل، بالا گرفت و دادگاه عالی ایالات متحده، تجزیه کمپانی استاندارد اویل، به ۳۴ شرکت کوچک‌تر را، اعلام نمود. البته بعدها این رأی تعدیل شد و استاندارد اویل، به هفت شرکت اصلی تقسیم شد، که سال‌ها بعد، با ادغام دو شرکت از آنها، اکسان موبیل تشکیل شد؛ «استاندارد اویل نیوجرسی»^۴ که بعدها «اکسان» نام‌گذاری شد و «استاندارد اویل نیویورک»^۵ که ابتدا «سوکونی»^۶ و چندی بعد، «موبیل» نام گرفت. در سال ۱۹۹۸ دو شرکت اکسان و موبیل قراردادی برای ادغام با یکدیگر امضا کردند، که طی آن، شرکت «اکسان موبیل» تشکیل شد؛ این ادغام، از این جهت در آمریکا منحصر به فرد بود، که این دو شرکت، قبلاً جزو یک کمپانی بودند و حدود یک قرن قبل، به دلیل قوانین دولتی، از هم جدا شده بودند. این ادغام، بزرگ‌ترین ادغام در تاریخ ایالات متحده آمریکا محسوب می‌شود (Erman, 2008).

در سال ۲۰۱۲ این شرکت، در فهرست فوربز جهانی ۲۰۰۰، در رتبه نخست از بزرگترین کمپانی‌های جهان قرار گرفت. با توجه به تعداد ۳۷ پالایشگاه نفت این شرکت، که در ۲۱ کشور مستقر می‌باشند، اکسان موبیل با ظرفیت پالایش روزانه ۶/۳ میلیون بشکه نفت، بزرگترین پالایشگر جهان محسوب می‌شود و در فهرست شش کمپانی برتر نفتی جهان، که به نام «سوپر میجر» طبقه‌بندی می‌شوند، اکسان موبیل، رتبه نخست را، به خود اختصاص داده است. امروزه اکسان موبیل، دومین شرکت نفتی بزرگ جهان بر

- پروژه‌های بالادستی و پایین دستی، پروژه‌های دریایی و خشکی و پروژه‌های جدید و توسعه‌ای
- اجرای پروژه‌ها به روش بیع متقابل، مدیریت پیمانکار (MC)، پیمانکار عمومی (GC) و مطالعات فنی/ اقتصادی، مفهومی، مهندسی پایه، فید و تفصیلی
- پیمانکاری مهندسی، خرید و ساخت (EPC, EPCF)، تدارکات و خرید کالا ساخت و نصب و مشاوره پروژه و مشاور مدیریت پروژه
- زمین‌شناسی، ژئو فیزیک و پتروفیزیک
- مهندسی مخزن، حفاری و تأسیسات سطحی، مدلینگ و شبیه سازی
- مهندسی تکمیل چاه و بهره‌برداری، مدیریت تولید و صیانتی از مخازن نفت و گاز
- اعمال فراآوری و روش‌های IOR, EOR
- ارزیابی اقتصادی و مالی طرح‌های صنایع نفت، گاز و پتروشیمی
- طرح احداث بخشی از خط لوله ششم سراسری صادرات گاز ایران به عراق

و اما در راستای نقش تسهیل‌گری، این شرکت در پروژه‌های مطالعاتی نفت و گاز متعددی مشارکت نموده است که لیست این پروژه‌ها به قرار ذیل می‌باشد:

ردیف	عنوان پروژه
1	مطالعات فنی/ اقتصادی طرح احداث پالایشگاه نفتی گچساران
2	مشاور مهندسی واحدهای پتروشیمی بوتاکام
3	طرح توسعه و تولید زود هنگام میدان گازی کیش (احداث پالایشگاه گاز آفتاب)
4	مدیریت پروژه تأسیسات جانبی مجتمع پتروشیمی استان زنجان
5	ارزیابی میدانی نفتی عسلویه شرقی و بند کرخه
6	گزینه‌های مختلف بررسی فنی اقتصادی میدان نفتی اسفندیار به دو روش سرمایه‌گذاری و بیع متقابل
7	مدیریت و نظارت بر تأسیسات آب و برق بسیاری از واحدهای مجتمع پتروشیمی پردیس فناوران البرز
8	مطالعات طرح احداث تأسیسات LNG در جزیره قشم
9	بررسی و انتخاب محل احداث، تنظیم مدارک اولیه پروژه، اسناد مناقصه و ارزیابی پیشنهادات مشاوران طرح احداث پالایشگاه نفت سنگین تولید قیر در قشم

(<https://www.pedc.ir/fa/Subsidiaries/Naftanir>)

سه شرکت ایرانی که ذکر آنها رفت (قرارگاه خاتم الانبیاء، گسترش انرژی پاسارگاد، نفتانیر)، تنها تعدادی از شرکت‌های ایرانی می‌باشند که در حوزه انرژی فعالیت دارند؛ چرا که، امروزه در حوزه صنعت نفت و گاز بویژه صنایع فراساحل، شرکت‌های ایرانی متعددی در داخل کشور به طور کامل و در تمام حوزه‌ها وارد عمل شده‌اند و ضمن کسب توانمندیها و تجارب ارزشمند و موفقیت‌های بزرگ، تعدادی از آنها همچون شرکت مهندسی و ساخت تأسیسات دریایی ایران، شرکت صدرا، شرکت پتروپارس، شرکت صف وایزویکو و چند شرکت زیر مجموعه پیمانکاران عمومی پارس جنوبی به رقبای خوبی برای شرکت‌های خارجی تبدیل شده‌اند و در مجموع در شرایط کنونی پیمانکاران ایرانی در فرآیند برنامه‌ریزی و مدیریت فرآیندهای طراحی، تدارکات، ساخت و اجرا و همچنین حمل و نقل دریایی و نصب تأسیسات و سازه‌های عظیم دریایی کارنامه خوب و قابل قبولی دارند. مثلث اصلی مدیریت پروژه یعنی مدیریت زمان، هزینه و کیفیت جایگاه و اهمیت

1- ExxonMobil
 2- new Jersey
 3- Rockefeller
 4- New Jersey Oil Standard
 5- New York Standard Oil
 6- Socony

پایه میزان درآمد سالانه شناخته می‌شود
(http://www.ExxonMobil.com).

(ب) توتال

توتال^۱ شرکت نفت و گاز فرانسوی می‌باشد که در سال ۱۹۲۴ تحت عنوان «شرکت نفت فرانسه» توسط ارنست مرسی^۲ تأسیس شد. این شرکت یکی از شش کمپانی بزرگ نفتی جهان است، که تحت عنوان «سوپرمیجر» طبقه‌بندی می‌شوند. شرکت توتال در حال حاضر، چهارمین شرکت نفتی و هشتمین شرکت بزرگ جهان می‌باشد^۳ (<http://history.state.gov/milestones/1921-1936>). این شرکت با حمایت دولت فرانسه شکل گرفت، اما در گذر زمان کنترل دولت فرانسه بر شرکت توتال کاهش پیدا کرده است. در سال ۱۹۹۱ بیش از ۳۰ درصد سهام شرکت توتال در اختیار دولت فرانسه بود، که این مقدار تا سال ۱۹۹۶ به کمتر از ۱ درصد کاهش یافت؛ از سوی دیگر در بازه زمانی بین سال ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۴ مالکیت غیرفرانسوی‌ها در شرکت توتال از ۲۳ درصد به ۴۴ درصد افزایش یافت. اکنون این شرکت در ۳۰ کشور دارای شعبه بوده و کارمندانی از ۱۳۰ کشور در آن اشتغال دارند (<https://www.bourseinss.com/39414/total>). پس از جنگ جهانی دوم، این شرکت شروع به گسترش حوزه فعالیت‌های خود در سطح بین‌المللی نمود (<http://history.state.gov/milestones/1921-1936>) فعالیت‌های خود را در ابعاد جهانی گسترش داد. امروزه، شرکت توتال در تمامی حوزه‌های صنایع نفت و گاز، در دو حوزه بالادستی و پائین دستی، فعالیت می‌نماید؛ جدول ذیل، بخش بالادستی توتال را ترسیم نموده است:

بخش اصلی	زیر بخش	حوزه ها
بالادستی	نفت	اکتشاف نفت خام
		استخراج نفت خام
	گاز و برق	اکتشاف گاز طبیعی
		تولید گاز طبیعی
انرژی‌های تجدیدپذیر	تولید برق	تولید انرژی خورشیدی
	تولید انرژی بادی	تولید انرژی هسته ای
	تولید انرژی هسته ای	

(<https://www.eia.doe.gov/emeu/pgem/ch2b.html>).

بخش پائین دستی شرکت توتال نیز به شاخه‌های زیر تقسیم می‌شود:

بخش	زیر بخش
پائین دستی	پالایشگاه‌ها
	کارخانجات صنایع پتروشیمی
	بخش بازرگانی و فروش
	بخش خطوط لوله و انتقال
	کارخانجات تولید کننده محصولات شیمیایی ^۴
	کارخانجات چسب و آبکاری الکتریکی
	کارخانجات کائوچو، مواد مرکب و پلیمرها
پردازش الاستومرها	

(<https://www.eia.doe.gov/emeu/pgem/ch2b.html>).

امروزه استراتژی توتال در خاورمیانه، اجرای یک مدل برای رشد پایدار، عملیات اجرایی قابل قبول و برنامه‌های سرمایه‌گذاری سودآور و پایدار می‌باشد. اهداف این شرکت عبارتند از:

- گسترش اکتشاف هیدروکربن‌ها و فعالیت‌های تولیدی در سراسر جهان و تقویت موقعیت خود به عنوان یکی از رهبران جهانی در بازارهای گاز طبیعی و LNGها.
- گسترش پیشرونده توتال در عرضه انرژی و توسعه فعالیت‌های مکمل در مورد نسل آینده انرژی‌ها (خورشیدی، هسته‌ای و...).
- تطبیق سیستم پالایش خود با توجه به تغییرات بازار و تحکیم موقعیت خود در بخش بازاریابی اروپا و گسترش مواضع خود در حوزه مدیترانه، آفریقا و آسیا
- توسعه فعالیت‌های پتروشیمی، به خصوص در آسیا و خاورمیانه.
- تحقیق و توسعه به منظور توسعه "پاک" منابع انرژی، کمک به اعتدال تقاضا برای انرژی و مشارکت در تلاش علیه تغییرات آب و هوا (رفیع پرهیزکار و دیگران، ۱۳۹۲: ۴).

(ث) شرکت بی‌پی

بی. پی. یک شرکت انگلیسی می‌باشد. فعالیت‌های شرکت بی‌پی در خاورمیانه بیش از صد سال قدمت دارد و عمر این فعالیت‌ها به زمان تأسیس شرکت نفت آنگلو-پ ریشیا در سال ۱۹۰۹ برای اکتشاف نفت در مناطق جنوبی ایران باز می‌گردد. با توجه به فعالیت‌های بالادستی در ابوظبی و اداره فعالیت‌های پایین دستی از دبی، امارات متحده عربی یک هاب مهم عملیاتی برای شرکت بی‌پی در خاورمیانه به شمار می‌آید. تاریخ فعالیت‌های اولیه شرکت بی‌پی در امارات به دهه ۱۹۳۰ میلادی، زمانی که شرکت Air BP برای ارائه خدمات به هواپیماهای مسیر هوایی انگلیس به هند، یک انبار سوخت‌گیری در شارجه تأسیس کرد، باز می‌گردد. دبی هاب منطقه‌ای تجارت فرآورده‌های نفتی و بازاریابی شرکت بی‌پی در خاورمیانه با عنوان بی‌پی خاورمیانه^۵ به شمار می‌آید. بی‌پی از طریق این دفتر برای سوخت‌های دریایی، هوایی و روغن‌های روان کننده مورد نیاز صنایع مختلف بازاریابی می‌کند و به کشورهای مصر در غرب و سریلانکا در شرق خدمات فنی و دیگر خدمات مرتبط نفت و گاز در منطقه خاورمیانه ارائه می‌دهد. بخش تجاری دفتر منطقه‌ای شرکت بی‌پی نیز در دبی واقع شده است و به طور فعال در زمینه بازاریابی برای نفت خام، فرآورده‌های نفتی و ارتباط با شبکه پالایشی و بازاریابی بی‌پی و دیگر بازارهای نفتی جهانی فعالیت می‌کند.

شرکت بی‌پی در سرمایه‌گذاری‌های مشترک با شرکت ملی نفت ابوظبی (ادنوک) در شرکت ابوظبی مارین آپرتینگ ۱۴.۶ درصد سهام دارد و سهام شرکت ابوظبی برای عملیات در بخش‌های خشکی ۹.۵ درصد، در شرکت مایع سازی گاز ابوظبی ۱۰ درصد، شرکت حمل‌ونقل گاز ۱۰ درصد، شرکت تولید نفت البندق امارات ۳ درصد است. بی‌پی همچنین به شرکت ادنوک و دیگر شرکت‌های عملیاتی بخش نفت این کشور، نیروی متخصص اعزام و از آن‌ها حمایت‌های فنی و مدیریتی می‌کند. این شرکت انگلیسی همچنین در توسعه قابلیت‌های داخلی شامل اعزام متخصصان اماراتی به مراکز بی‌پی در سراسر جهان سرمایه‌گذاری می‌کند.

(د) ساسول آلمان

1 - Total

2 - Ernst Mercier

3 - توتال، اکسان موبیل، رویال داج شل و بی‌پی، چهار شرکت بزرگ نفتی جهان می‌باشند.

4 - بخش تولید مواد شیمیایی توتال، بالاترین رتبه را در میان شرکت‌های تولیدکننده مواد شیمیایی، در اروپا و جهان دارا می‌باشد.

5 - BP Middle East

حال انجام است، بر مبنای آن، ایران و فرانسه به منظور خاموش کردن فلر(مشعل)های فاز ۲ و ۳ پارس جنوبی همکاری میکنند که در صورت موفقیت آمیز بودن این کار در همه فازهای پارس جنوبی اجرایی می‌شود، تا فلرهای گاز در این منطقه خاموش شود. این قرارداد به واقع، قرارداد بازیافت و مصرف گاز فلر (مشعل) است. مطالعات این پروژه را تیم مهندسی و برنامه‌ریزی طرح جامع توسعه پایدار پارس جنوبی و با استفاده از اطلاعات میدانی از منطقه و پالایشگاه فازهای ۲ و ۳ انجام داده است. قرار است در صورت موفقیت آمیز بودن این طرح، از تجربه به دست آمده برای جمع آوری گازهای مشعل‌ها در اهواز و همچنین مجهز کردن سایر پالایشگاه‌های گاز پارس جنوبی به این فناوری استفاده شود (اقتصاد نیوز، ۱۳۹۷/۳/۴: ۲۱۶۱۲۹).

در کنار نقش اجرایی، این شرکت ایفاگر نقش تسهیل‌گری نیز بوده چرا که با اجرای این پروژه در مسیر توانمندسازی مهندسی و دانش فنی بازیافت و مصرف گاز فلر در ایران برآمده و در راستای آن توان فنی شرکت نفت و گاز ایران را افزایش خواهد داد. همواره، استفاده و بهره‌برداری مفید از گاز فلر یا همان گاز همراه با نفت، یکی از دغدغه‌های اصلی صنعت نفت طی سالیان متوالی بوده است. سوزاندن گاز همراه نفت در واقع سوزاندن منابع ملی است. با روش‌های جایگزین سوزاندن گاز فلر نه تنها آلودگی هوا کاهش می‌یابد، بلکه از افزایش گازهای گلخانه‌ای و در نتیجه افزایش دمای زمین نیز جلوگیری می‌شود. با تأمل در نقش‌هایی که سازمان‌های غیردولتی و شرکت‌های مورد بررسی ایفا می‌نمایند، در کل می‌توان نتیجه گرفت که از میان نقش‌های سه گانه (اجرایی، تسهیل‌گری و مشارکتی)، اکثریت قریب بالاتفاق سازمان‌های غیردولتی و شرکت‌هایی که در حوزه انرژی فعالیت داشته و در منطقه خاورمیانه کنشگری می‌نمایند، ایفاگر نقش «اجرایی» می‌باشند.

نقش سازمانهای غیردولتی در توسعه پایدار خاورمیانه

سازمان	نقش اجرایی	نقش تسهیل‌گری	نقش مشارکتی
اکسان موبیل	*	*	*
توتال	*	*	*
بی‌بی	*	*	—
شل	*	*	*
ساسول	—	*	—
سفره گس	*	*	—
قرارگاه خاتم الانبیاء	*	*	—
گسترش انرژی پاسارگاد	*	*	—
نفتانیر	*	*	—

اما همانگونه که در جدول فوق نیز قابل مشاهده است، کمتر سازمانی، نقش مشارکتی دارد؛ بر این مبنای باید گفت، توسعه پایدار و به تبع آن توسعه دمکراتیزاسیون در منطقه خاورمیانه صورت نگرفته است و تا زمانی که سازمان‌های غیردولتی، ایفاگر نقش مشارکتی نباشند، دمکراتیزاسیون در این کشورها شکل نگرفته و تقویت نمی‌گردد

نتیجه گیری

توسعه پایدار که امروزه یکی از موضوعات اصلی مورد بحث محافل توسعه و برنامه ریزی است، خود، برآیند انگاره‌های مختلف توسعه است. در عین حال از این مفهوم نیز مانند خود مفهوم توسعه، برداشت‌های گوناگونی شده

ساسول^۱ شرکتی آلمانی و از جمله شرکت‌هایی می‌باشد که در زمینه معدن، انرژی، صنایع شیمیایی و سوخت‌های سنتتیک فعالیت دارد. این سازمان غیردولتی همچنین، توانایی تولید بنزین و گازوئیل از گاز طبیعی و زغال سنگ را طی فرایند فیشر- تریش^۲ دارد. ساسول دارای چند کارخانه در ساسولبرگ و سکوندا، در آفریقای جنوبی است.

واکوی نقش این شرکت اروپایی در امر توسعه پایدار خاورمیانه مبین آن بوده است که شرکت ساسول هر چند شرکتی آلمانی می‌باشد که عمده فعالیت آن در آفریقای جنوبی است، اما جزء شرکت‌هایی می‌باشد که در منطقه خاورمیانه - بلاخص خلیج فارس- فعال است و در چند پروژه در کشورهای دیگر، نظیر اوریکس جی‌تی‌ال^۳ در قطر و نیز پتروشیمی آریاساسول در ایران مشارکت دارد.

اساساً، وجود منابع عظیم گازی و نفتی در خلیج فارس که بخش عمده‌ای از آن نیز در حوزه گازی پارس جنوبی متمرکز گردیده است، موجب شد توجه مسئولین محترم نظام و در نهایت مدیریت محترم صنعت به بازیابی این منابع و سرمایه‌گذاری در منطقه پارس جنوبی معطوف شود. از این رو برنامه ساخت ۱۷ مجتمع پتروشیمی در این منطقه از کشور، در دستور کار وزارت نفت قرار گرفت. در این راستا و با توجه به برنامه‌های استراتژیک تدوین شده توسط شرکت ملی صنایع پتروشیمی، واگذاری مجتمع‌های تولیدی پتروشیمی به بخش خصوصی با گستردگی بیشتر دنبال شد. از اولین پروژه‌های توسعه‌ای شرکت ملی صنایع پتروشیمی در منطقه عسلویه در منطقه گازی پارس جنوبی، که به منظور ایجاد ارزش افزوده در منابع گاز ایجاد شد، طرح «الفین ۹» بود که اجرای آن به شرکت ساسول واگذار گردید. این طرح از مجموعه طرح‌های شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران بود که فعالیت اولیه آن تحت مدیریت شرکت پتروشیمی پارس از اوایل سال ۱۳۷۹ آغاز و در ادامه، امور مربوط به قراردادهای اجرایی و تأمین منابع مالی آن از طریق فاینانس شروع شده بود. ولی در راستای سیاست‌های اقتصادی برنامه سوم و با توجه به اظهار علاقه شرکت ساسول، جهت مشارکت در سرمایه‌گذاری در پروژه‌های طرح الفین نهم، در تاریخ ۱۳۸۱/۱/۱۹ (آوریل ۲۰۰۲) تفاهم‌نامه‌ای بین شرکت ملی صنایع پتروشیمی و شرکت ساسول آفریقای جنوبی (شعبه آلمان)، به امضاء رسید و بر مبنای آن واحد الفین و نیز دو واحد پلی‌اتیلن سبک و پلی‌اتیلن متوسط و سنگین، جهت اجرا به شرکت مذکور واگذار گردید. با توجه به قراردادهای فی مابین ایران و شرکت مذکور، می‌توان گفت که این شرکت، ایفاگر نقش اجرایی در پروژه‌های پتروشیمی ایران و نیز با توجه به سرمایه‌گذاری‌های که انجام داده است، ایفاگر نقش تسهیل‌گر در تحقق امر توسعه پایدار در ایران در حوزه انرژی قلمداد می‌گردد.

م سفره‌گس فرانسه

شرکت سفره‌گس فرانسه از جمله شرکت‌های غیردولتی می‌باشد که در زمینه طراحی ساخت و انتقال فناوری در حوزه نفت و گاز در جهان مشارکت می‌کند.

واکوری نقش این شرکت در امر توسعه پایدار خاورمیانه، ما را به سوی کشور ایران هدایت می‌کند چرا که شرکت سفره گس فرانسه بر مبنای قرار داد همکاری خود با ایران، به ایفای نقش اجرایی پرداخته است؛ بطوریکه ایران و شرکت سفره گس فرانسه در فاز ۲ پارس جنوبی همکاری می‌کنند؛ بدین ترتیب که پروژه مشتری در پارس جنوبی با یک شرکت فرانسوی در

^۱ - Sasol

^۲ - Fischer-Tropsch

^۳ - Oryx GTL

۷. سازمانهای غیردولتی نقشی مهم در ارایه بازخوردهای لازم در زمینه سیاستها و برنامه ها دارند که این امر از طریق مشارکت در تغییرات سیاسی و کمک به تدوین برنامه های توسعه محقق می گردد.

مطالعات صورت گرفت در قالب رساله حاضر نیز مبین آن می باشد که با تدقیق و تأمل در کارویژهها و کارکردهای مذکور، در کل می توان گفت که سازمانهای غیردولتی حوزه انرژی، امکان اعمال و ایفای نقشهایی سه گانه (نقش اجرایی، تسهیل گری و مشارکت جویی) را در تحقق امر توسعه پایدار در کشورهای خاورمیانه دارا می باشند. هر چند این قابلیت در سازمانهای غیردولتی وجود دارد در یک زمان دو نقش یا هر سه نقش را ایفا کنند و ترکیبی از آنها را در فعالیت های خود منعکس سازند، با این وجود، از میان نقش های مذکور، سازمانهای غیردولتی حوزه انرژی، بیش از همه نقش اجرایی داشته و بر این مبنای عمده تاً در کشورهای خاورمیانه، اقدام به اجرای پروژه هایی در حوزه نفت، گاز و نیز انرژی های تجدیدپذیر می نمایند.

مراجع

- آبراهامیان، یرواند (۱۳۷۷). مقالاتی در جامعه شناسی سیاسی ایران، ترجمه سهیلا ترابی، تهران، شیرازه.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۴). جامعه شناسی توسعه، تهران، کیهان.
- اسمیلی، اوآوا و هیللی، جان (۲۰۰۰)، مدیریت برای تغییر، انگلستان، اکسفورد.
- امیراحمدی، هوشنگ (۱۳۸۰). جامعه شناسی سیاسی، جامعه مدنی و توسعه ملی، گردآوری و ترجمه علیرضا طیب، تهران، نقش و نگار.
- امین منصور، جواد (۱۳۸۰). پدیده ای به نام سازمان های غیردولتی، مجموعه مقالات دفتر مطالعات سیاسی وزارت کشور.
- برناردی، بروئر (۱۳۸۲) مردم سالاری در تاریخ اندیشه غرب، ترجمه عباس باقری، تهران، نی.
- بشیریه حسین (۱۳۸۲)، عقل در سیاست: سی و پنج گفتار در فلسفه، جامعه شناسی و توسعه سیاسی، تهران، نگاه معاصر.
- بشیریه، حسین (۱۳۷۴)، جامعه شناسی سیاسی: نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی، تهران، نی.
- بشیریه، حسین (۱۳۷۶). جامعه شناسی سیاسی، تهران، نشر نی.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۰). درس هایی دموکراسی برای همه، تهران، مؤسسه پژوهشی نگاه معاصر.
- بلوم، ویلیام تی (۱۳۷۳) نظریه های نظام سیاسی؛ کلاسیک های اندیشه سیاسی و تحلیل سیاسی نوین، ترجمه احمد تدین، ج ۲، تهران، انتشارات آران.
- بهار، محمدتقی (۱۳۲۱). تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران، تهران، رنگین، ج ۱.
- بومونت، پیتر؛ هنری بلیک، جرال و مالکوم گستاف، جان (۱۳۶۹)، خاورمیانه، ترجمه محسن مدیرشانه چی و دیگران، مشهد.
- پالم، رابرت روزلت (۱۳۴۹)، تاریخ جهان نون، ترجمه ابوالقاسم طاهری، تهران، امیرکبیر.
- توحید فام، محمد (۱۳۸۱) دولت و دموکراسی در عصر جهانی شدن، تهران: انتشارات روزنه
- تیلبور چارلز (۱۳۸۱) تمسک به ج امعه مدنی در: کؤننتین اسکینر و دیگران، فلسفه سیاسی معاصر (دفتر یکم) دولت و جامعه، ترجمه موسی اکرمی، تهران: مرکز چاپ و انتشار صحیفه وزارت خارجه.
- جهانگللو، رامین (۱۳۷۴) مدرنیته، دموکراسی و روشنفکران، تهران، نشر مرکز.

است. نکته مشترک تمامی این انگاره ها پایداری و رسیدن به فرآیندی از توسعه است که بتواند پایا و بادوام باشد.

آنچه مسلم است آن است که، توسعه پایدار بر سه جزء اصلی رشد اقتصادی، عدالت اجتماعی و حفاظت از محیط زیست استوار است؛ بنابراین تأمین عدالت اجتماعی در جامعه و بین نسلها، تأمین حداقل شرایط زندگی، رفاه، دموکراسی، آزادی، تنوع فرهنگی، بهداشت و آموزش از ضروریات توسعه پایدار است. مکانیزم رسیدن به توسعه پایدار نمی تواند برای همه جوامع و فرهنگها یکی باشد؛ بنابراین، توسعه پایدار و درخور باید مورد توجه قرار گیرد. به واسطه تحقیقات و مطالعات فراوانی که در مورد نقش سازمان های مردم نهاد در پیشرفت و توسعه جوامع، صورت پذیرفته است، این واقعیت بر همگان آشکار گردیده که امروزه سازمان های مردم نهاد، نقشی بی بدیل در تحقق توسعه پایدار در کشورهای مختلف جهان دارند و مشارکت گسترده شهروندان در چنین سازمان هایی باعث شده است تا بسیاری از مسائل و مشکلات در جوامع مختلف، بدون دخالت دولت ها، برطرف گردد. بر این مبنای می توان گفت، امروزه سازمان های غیر دولتی چه در سطح ملی چه در سطح بین المللی به طور فزاینده ای به بازیگران مهم و کلیدی تبدیل شده اند و در آینده بخش مهمی از سیاست بین المللی را هدایت و اجرا خواهند نمود. امروزه سازمان های غیر دولتی در جغرافیای جدید قدرت برای کمک به دستیابی به الگوهای پایدار توسعه تلاش می کنند.

رساله حاضر در تلاش بوده تا نقش و اثرگذاری این سازمانها در توسعه پایدار کشورهای خاورمیانه را تبیین و تحلیل نماید. پیرامون فعالیت های مربوط به توسعه، آنچه مسلم است آن است که دستیابی به الگوهای پایدار توسعه بدون بهره برداری کامل و مناسب از ظرفیتهای و تواناییهای جامعه امکان پذیر نمی باشد و در این خصوص، نقش سازمانهای غیردولتی نیز اساسی به نظر می رسد چون می توانند با ایجاد زمینه های فعالیت، حداکثر ممکن بهره برداری از این استعدادها را انجام دهند که این فعالیت ها به چند صورت قابلیت اجرا دارند:

۱. گسترش توانایی سازمانی در برنامه ریزی، اجرا و ارزیابی برنامه های توسعه
۲. در سطح کلی عواملی مهم برای دموکراتیزه ساختن و تقویت جامعه مدنی
۳. بازی کردن نقش مرجع در مورد نوآوری، تجربه و آزمودن رویکردهای نوین در قبال مسائل توسعه
۴. ارائه بازخوردهای لازم در زمینه سیاست و برنامه ها از طریق مشارکت در تغییرات سیاسی و کمک به تدوین برنامه های توسعه
۵. سازمانهای غیردولتی در سطح عام نیروهای مهم برای دموکراتیزه ساختن و تقویت نهادهای جامعه مدنی به شمار می آیند. از آنجایی که بسیاری از سازمانهای داوطلب دارای ارزشها و ایده آلهای مشترکی در میان اعضای خود هستند لذا حامیان و تسریع کنندگان مهم تغییرات اجتماعی به شمار می روند.
۶. سازمانهای غیردولتی می توانند منبع نوآوری، تجربه کردن و آزمودن رویکردهای نوین در قبال مسائل توسعه باشند. سازمانهای غیردولتی می توانند نقش بسیار مهمی در توسعه داشته باشند که این کار از طریق بسیج منابع و انرژی مولد در خدمات اجتماعی و توسعه آنها صورت می گیرد.

- جوزو، و. ت. (۱۳۷۰) خداوندان اندیشه سیاسی، ترجمه علی رامین، تهران: امیرکبیر.
- چاندوک، نیرا (۱۳۷۷)، جامعه مدنی و دولت، ترجمه فریدون فاطمی و وحید بزگی، تهران، نشر مرکز.
- حسن بیگی، ابراهیم (۱۳۹۰)، مدیریت راهبردی، تهران، نشر سمت .
- حقیقت، سیدصادق (۱۳۸۷)، روش‌شناسی علوم سیاسی، قم، انتشارات دانشگاه مفید .
- خزایی پارسا، فاطمه (۱۳۸۳)، تاریخچه و ویژگی سازمان‌های غیردولتی، تهران، سازمان بهزیستی.
- راجر، سایمون (۱۳۹۴)، درآمدی بر اندیشه‌های سیاسی آنتونیو گرامشی: هژمونی، انقلاب و روشنفکران، ترجمه کاظم شجاعی، تهران: سبزان.
- ربیعی، علی (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی تحولات ارزشی، تهران، نشر فرهنگ و اندیشه.
- رزاقی، سهراب (۱۳۷۸). نوسازی و توسعه سیاسی در ایران و منتقدان آن، در مجموعه مشارکت سیاسی، احزاب و انتخابات، تهران، نشر سفیر.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۴)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه‌روستایی در ایران، تهران، قومس.
- زاهدی، محمدجواد (۱۳۸۸)، نقش سازمان‌های غیردولتی در توسعه پایدار، تهران، مازیار.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۳)، دایره‌المعارف علوم اجتماعی، انتشارات کیهان.
- سازمان ملل متحد (۱۳۷۷)، گزارش توسعه انسانی ۱۹۹۴، ترجمه قدرت الله معمارزاده، تهران، سازمان برنامه و بودجه.
- سازمان ملی جوانان (۱۳۸۲)، گزارش ملی جوانان (بررسی وضعیت تشکل‌های غیردولتی جوانان)، تهران، اهل قلم سایت مرجع مدیریت شهری .
- ساعی، احمد (۱۳۸۵)، درآمدی بر شناخت مسائل اقتصادی-سیاسی جهان سوم، تهران، قومس.
- سریع‌القلم، محمود (۱۳۷۸). ثبات سیاسی و توسعه سیاسی، در مجموعه مشارکت سیاسی، احزاب و انتخابات، تهران، نشر سفیر.
- سیف‌زاده، حسین (۱۳۶۹)، نظریه‌های متعارض در روابط بین‌الملل، تهران، نشر سفیر.
- شومین، ژرا و دیگر (۱۳۸۵)، قرارداد اجتماعی ژان ژاک روسو؛ متن و در زمینه متن، ترجمه مرتضی کلانتریان، تهران، انتشارات آگه.
- صرافی، مظفر (۱۳۷۷)، مبانی برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، تهران، سازمان برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی و اجتماعی.
- عالم، عبدالرحمان (۱۳۷۷)، تاریخ فلسفه سیاسی غرب، عصر جدید و سده نوزدهم، تهران، وزارت امور خارجه، مرکز چاپ و انتشارات .
- عالم، عبدالرحمن (۱۳۸۵)، بنیادهای علم سیاست، تهران، نشر نی.
- غفاری، غلامرضا (۱۳۹۰)، مشارکت‌های مردمی و امور شهری، تهران، نشر جامعه و فرهنگ.
- قوام، عبدالعلی (۱۳۸۴)، روابط بین‌الملل، نظریه‌ها و رویکردها، تهران، سمت.
- کاتوزیان، همایون (۱۳۷۹). دولت و جامعه در ایران، ترجمه حسن افشار، تهران، نشر مرکز.
- کوچکی، ع؛ دهقانیان، س و کلاهی اهری، ع (۱۳۷۷)، دنیای بیکران: اقتصاد، محیط زیست و توسعه پایدار، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- کولتی، لوچو (۱۳۷۸)، روسو و نقد جامعه مدنی، ترجمه حسن شمس، تهران، نشر مرکز.
- گرامشی، آنتونیو (۱۳۸۴) دولت و جامعه مدنی، ترجمه عباس میلانی، تهران، نشر اختران.
- گلشن پیژوه، محمدرضا (۱۳۸۱)، راهنمای سازمان‌های غیردولتی، تهران، موسسه ابرار معاصر.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۳)، تهران، دفتر آمارهای فرهنگی و خدمات اجتماعی مرکز آمار ایران.
- مقتی‌زاده، محمدحسین (۱۳۸۰)، سازمانهای غیردولتی، نهادی برای سازمان دهی مشارکت در کشورهای در حال توسعه، همایش نقش و جایگاه سازمانهای غیردولتی در عرصه فعالیت‌های ملی و بین‌المللی، مجموعه مقالات، دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور.
- مقیمی، سید محمد (۱۳۸۳)، کارآفرینی در نهادهای جامعه مدنی پژوهشی در سازمانهای غیردولتی (NGOS) ایران، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران و مرکز کارآفرینی دانشگاه تهران .
- مehشواری، ش (۱۳۷۸)، توسعه پایدار و مدیریت دولتی در هند، مدیریت توسعه، مجموعه نهم از انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی.